

UNIVERSITEIT
UTRECHT

Weinig goede, of veel slechte contacten?

OVER HET SOCIAAL KAPITAAL VAN JONGEREN IN HET
NEDERLANDSE MIDDELBAAR BEROEPSONDERWIJS

Joost de Haan

Colofon

Door

Student: Joost de Haan

Studentnummer: 4109848

Universiteit Utrecht

Faculteit Sociale Wetenschappen

Arbeid, Zorg & Welzijn: beleid en interventie

Masterthesis (201000114)

Begeleider: dr. M.A. Yerkes

2de beoordelaar: dr. R.J.T. van Rijsselt

Organisatie

Expertisecentrum beroepsonderwijs (ecbo)

Begeleider: dr. P.E. Baay

Datum: 15 augustus 2015

Universiteit Utrecht

ecbo

expertisecentrum
beroepsonderwijs

Voorwoord

Voor u ligt het eindproduct van vijf maanden hard en gedisciplineerd werken met maar één doel: het afronden van de master *Arbeid, zorg en welzijn: beleid en interventie*. Ik zeg vijf maanden, maar aangekomen op dit punt beseft je dat je hier tijdens je hele studie naartoe hebt gewerkt en je het nooit helemaal alleen doet.

Deze scriptie gaat onder andere over de hulpbronnen in je sociale netwerk. Nadat ik zelf mijn eigen onderzoek heb uitgevoerd door enquêtes af te nemen, kan ik met recht zeggen: onderschat nooit je eigen sociale netwerk! Het werven van klassen was mij nooit gelukt zonder hulp vanuit mijn eigen netwerk. Ik ben velen een dankwoord verontschuldigd, echter zijn er een aantal personen die het verdienen persoonlijk genoemd te worden.

Allereerst wil ik het Expertisecentrum Beroepsonderwijs en in het bijzonder Pieter Baay bedanken. Ik heb ontzettend veel van je geleerd en benijd je kennis, gedrevenheid en enthousiasme. Bedankt voor je altijd positieve benadering en de vele uren die je voor mij hebt vrijgemaakt. Je bent een buitengewone stagebegeleider en bovenal een aardige kerel!

Ook mijn begeleidster Mara Yerkes wil ik bedanken. Vanaf dag één voelde ik me op mijn gemak en je positief kritische benadering vond ik erg prettig werken. Bedankt voor je bevlogenheid en oprechte interesse tijdens de groepsbijeenkomsten en feedbackmomenten. Je creëerde een setting waarin ik optimaal kon presteren.

Verder wil ik natuurlijk mijn familie en vrienden bedanken. Bedankt voor juist die momenten dat ik even niet aan mijn scriptie hoefde te denken, voor mij noodzakelijk om goed te presteren.

En tot slot, bedankt pap en mam. Jullie hebben mij de mogelijkheid geboden te doen wat ik leuk vind en daar ben ik jullie ontzettend dankbaar voor.

Augustus 2015,

Joost de Haan

Samenvatting

Inleiding: De arbeidsmarktpositie van laagopgeleide jongeren in Nederland is kwetsbaar. Een stijgende jeugdwerkloosheid (CBS, 2015a) en maatschappelijke veranderingen als technologische ontwikkelingen en flexibele arbeidscontracten (Bonoli, 2005) leiden ertoe dat vooral laagopgeleide jongeren moeite hebben om werk en zekerheid te vinden op de arbeidsmarkt. Het SCP (2014) constateert dat laagopgeleiden in toenemende mate het contact verliezen met hoger opgeleiden in de hedendaagse samenleving. Dit is problematisch aangezien de hulpbronnen in het sociale netwerk van jongeren, ook wel sociaal kapitaal genoemd, een belangrijke voorspeller zijn voor de toekomstige arbeidsmarktpositie (Lin, 2000). Ontberen laagopgeleide jongeren deze hulpbronnen? Of is in het sociale netwerk van laagopgeleide jongeren juist sprake van 'negatieve' bronnen? Dit onderzoek tracht deze vragen te beantwoorden door onderzoek te doen onder laag- en middelbaar opgeleide jongeren in het middelbaar beroepsonderwijs (mbo).

Theoretisch kader: Ongelijkheid in sociaal kapitaal leidt tot sociaaleconomische ongelijkheid (Lin, 2000). Uit verschillende onderzoeken blijkt dat laagopgeleiden minder toegang tot sociaal kapitaal hebben dan middelbaar en hoger opgeleiden (o.a. Kloosterman, 2015; Van Esch, 2011). Dit betekent dat laagopgeleiden kwetsbaar zijn omdat het sociale netwerk niet voorziet in hulpbronnen die kansen bieden op bijvoorbeeld de arbeidsmarkt. Maar er zijn ook aanwijzingen dat sociaal kapitaal niet alleen maar positief hoeft te zijn (Van der Gaag & Snijders, 2004; Portes, 1998). Hier is echter, net als naar sociaal kapitaal onder jongeren, nog nauwelijks onderzoek naar gedaan.

Methode: Dit onderzoek is tweedelig van aard. Aangezien er nog geen onderzoek is gedaan naar negatief sociaal kapitaal onder jongeren in Nederland, worden eerst pilot-interviews afgenomen. De informatie uit deze interviews vormt samen met de literatuur de basis voor een kwantitatieve studie onder 247 mbo-leerlingen.

Resultaten: De resultaten tonen mogelijke bronnen van negatief sociaal kapitaal aan in het sociale netwerk van mbo niveau 2 en niveau 4 leerlingen. Voor een aantal van deze aspecten geldt zoals verwacht dat jongeren met minder positief sociaal kapitaal, beschikken over meer negatief sociaal kapitaal. Laagopgeleiden en middelbaar opgeleiden verschillen niet eenduidig in hun negatief sociaal kapitaal. Wel blijkt dat middelbaar opgeleiden meer toegang hebben tot (een aantal aspecten van) positief sociaal kapitaal.

Conclusie: De resultaten van deze studie wijzen op het bestaan van negatieve bronnen van sociaal kapitaal en de negatieve relatie met positieve bronnen van sociaal kapitaal. Negatief sociaal kapitaal is een concept dat in de kinderschoenen staat, toekomstig wetenschappelijk onderzoek moet dit concept verder uitwerken. Ook maatschappelijk gezien is dit essentieel, zodat kwetsbare leerlingen in de toekomst beter en eerder geïdentificeerd kunnen worden.

Inhoudopgave

Voorwoord	3
Samenvatting	4
1. Inleiding	7
2. Theoretisch kader	10
2.1 De achtergrond van sociaal kapitaal	10
2.2 Sociaal kapitaalbenaderingen en de opbouw van het sociale netwerk	11
2.3 Ongelijkheid in sociaal kapitaal	13
2.4 Van perverse uitkomsten naar belemmerende bronnen: wat is negatief sociaal kapitaal?	14
2.4.1 Cognitieve componenten van negatief sociaal kapitaal	16
2.4.2 Structurele componenten van negatief sociaal kapitaal	17
2.4.3 Resumé: positief en negatief sociaal kapitaal	18
3. Empirische vraagstelling	20
3.1 Hoofdvraag	20
3.2 Deelvragen	20
4. Methodologie	21
4.1 Onderzoeksopzet	21
4.1.2 Kwalitatieve methode: pilot-interviews	21
4.1.3 Kwantitatieve methode: enquêtes	21
4.2 Onderzoekspopulatie	22
4.3 Afname van de enquête	24
4.4 Operationalisatie	24
4.4.1 Onafhankelijke variabele	24
4.4.2 Afhankelijke variabele	25
4.5 Analysemethode, betrouwbaarheid en validiteit	28
4.5.1 Toetsassumpties	29
4.5.2 Betrouwbaarheid	30

5.	Resultaten	31
5.1	Beschrijvende statistiek	31
5.2	Negatief sociaal kapitaal	32
5.3	Toetsende analyses	34
5.3.1	De relatie tussen positief en negatief sociaal kapitaal	34
5.3.2	Verschillen tussen laag- en middelbaar opgeleide leerlingen	35
5.3.3	Achtergrondkenmerken van leerlingen als voorspellers voor sociaal kapitaal?	37
6.	Conclusie en discussie	40
	Literatuur	43
Bijlage A	Topiclijst pilot-interviews	48
Bijlage B	Analyse pilot-interviews	51
Bijlage C	Flyer werven mbo-klassen	61
Bijlage D	Enquête	62
Bijlage E	Factoranalyse negatief sociaal kapitaal	71

1. Inleiding

In toenemende mate wordt in het politieke en maatschappelijke debat aandacht besteed aan de scheidslijn hoog- en laagopgeleiden. Onlangs publiceerde het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) in samenwerking met de Wetenschappelijke Raad voor Regeringsbeleid (WRR) het rapport 'Verschil in Nederland' (SCP, 2014). Uit dit rapport blijkt dat met name de onderkant van de maatschappij in toenemende mate het contact lijkt te verliezen met mensen uit andere sociale klassen (SCP, 2014). Tevens kampt de huidige samenleving met de opkomst van nieuwe sociale risico's. Dit zijn sociale risico's die mede ontstaan door sneller verouderende kennis, innovatieve en technologische vooruitgang, onzekere flexibele arbeidscontracten en de combinatie tussen werk en gezin. Deze economische en sociale veranderingen hangen samen met de transitie van een industriële naar een postindustriële samenleving (Bonoli, 2005; Taylor-Gooby, 2004). De term *nieuwe* sociale risico's duidt op de sociale groepen die door deze veranderingen een kwetsbaardere positie bekleden in vergelijking met de industriële samenleving. Dit zijn vooral werkende moeders, etnische minderheden, gezinnen met kinderen, jongeren en laagopgeleiden (Morel, Palier & Palme, 2012; Bonoli, 2005). Hieruit valt op te maken dat vooral lageropgeleide jongeren een steeds kwetsbaardere groep zijn met betrekking tot de opkomst van nieuwe sociale risico's en daarnaast ook het contact verliezen met mensen uit andere sociale klassen.

De steeds kwetsbaardere positie van laagopgeleiden in onze samenleving wordt bevestigd door resultaten uit onderzoek van de Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (RMO, 2010). Hieruit blijkt dat opleidingsniveau steeds meer een bepalende factor lijkt in het ontstaan van sociale klassen. De Beer (2014) en Bovens (2006) vragen zich af in hoeverre meritocratische idealen de ouderwetse klassensamenleving hebben overgenomen. De overgang van een klassensamenleving naar een meritocratische klinkt als een positieve ontwikkeling. In een meritocratische samenleving wordt de maatschappelijke positie immers bepaald op basis van verdienste, terwijl in een klassensamenleving afkomst altijd een grote rol heeft gespeeld in het bepalen van iemands maatschappelijke positie (Young, 1958). Het meritocratische ideaal zou moeten leiden tot een doelmatige en rechtvaardige samenleving (De Beer, 2010). Doelmatig aangezien al het talent optimaal benut wordt, en rechtvaardig omdat er binnen een meritocratie gelijke kansen zijn voor iedereen. Toch berust dit ideaal op een aantal misverstanden (De Beer, 2010). Door het ontstaan van sociale klassen op basis van opleidingsniveau hebben lageropgeleiden steeds minder contact met mensen van een hogere opleiding (SCP, 2014). Dit heeft nadelige maatschappelijke gevolgen, aangezien het hebben van een divers netwerk wordt gezien als voorwaarde voor de sociale mobiliteit van kwetsbare groepen, zoals laagopgeleiden, in de samenleving (Lin, 2000; Bourdieu, 1986; Granovetter, 1974). Loury (1977) stelt zelfs dat het meritocratische ideaal niets meer is dan een utopie, aangezien niemand de weg naar

succes alleen bewandelt. Dit impliceert dat *de sociale context* voor ieder individu andere mogelijkheden creëert, waardoor het ideaal van gelijke kansen nooit bereikt kan worden: ‘...*absolute equality of opportunity, ... is an ideal that cannot be achieved...*’ (Loury, 1977, p. 176).

Het belang van de sociale context kan worden uitgedrukt in het sociale netwerk van een individu. Uit onderzoek blijkt dat niet alleen laagopgeleiden, maar ook jongeren, vrouwen en allochtonen een minder groot en/of divers sociaal netwerk hebben (Tubbergen & Volker, 2014; Verhaeghe, 2011; Lin, 2008). Dit zijn tevens groepen die als kwetsbaar worden aangeduid met betrekking tot nieuwe sociale risico's (Bonoli, 2005; Taylor-Gooby, 2004). Heyma, Hop en Smid (2010) en Muffels (2014) stellen dat de flexibele arbeidsmarkt vooral voor lageropgeleide jongeren leidt tot een kwetsbare arbeidsmarktpositie. Het sociale netwerk van lager opgeleide jongeren lijkt een rol te spelen in het bepalen van de arbeidsmarktpositie, vooral nu momenteel vanuit de overheid een grotere nadruk wordt gelegd op eigen verantwoordelijkheid en participatie (Rijksoverheid, 2015a). Ook vanuit de Europese Unie (EU) wordt steeds meer aandacht besteed aan het inspelen op risico's als jeugdwerkloosheid onder laagopgeleide jongeren. Zo werd begin 2015 de subsidie voor het European Social Fund (ESF) Actie Jeugdprojecten verhoogd. Met dit project worden leer- en werkstages onder laagopgeleide jongeren gesubsidieerd in 35 Nederlandse gemeenten (Rijksoverheid, 2015b). Dit toont aan dat jeugdwerkloosheid zowel in de EU als in Nederland een actueel maatschappelijke onderwerp is sinds de wereldwijde financiële crisis medio september 2008 begon (Wilthagen, Peijen, Dekker & Bekker, 2014). Cijfers van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) bevestigen de noodzaak om maatregelen te nemen tegen jeugdwerkloosheid. Sinds 2008 is de jeugdwerkloosheid onder autochtone jongeren immers verdubbeld tot 14.4% en onder allochtone jongeren is de werkloosheid zelfs gestegen naar 30.3% (CBS, 2015a). Uit dezelfde gegevens van het CBS blijkt dat de jeugdwerkloosheid onder laagopgeleiden zelfs nog 35.4% hoger ligt ten opzichte van de gemiddelde jeugdwerkloosheid (CBS, 2015a).

Hoewel er veel wetenschappelijke aandacht is voor laagopgeleiden (Gesthuizen, 2008; De Vries, Wolbers & Van der Velden, 2004) en jongeren (De Lange, Gesthuizen & Wolbers, 2013; Wolbers, 2007) met betrekking tot hun arbeidsmarktpositie, is er weinig onderzoek gedaan naar de opbouw van het sociaal kapitaal van jongeren in Nederland en verschillen hiertussen op basis van opleidingsniveau. Het onderzoek van Van Esch, Petit, Neuvel en Karsten (2011) vormt een uitzondering hierop. Dit onderzoek gaat in op de relatie tussen lager opgeleide jongeren in het middelbaar beroepsonderwijs (mbo) en het sociaal kapitaal dat deze groep bezit. Maar waar de focus in het onderzoek van Van Esch et al. (2011) en in de meeste literatuur (o.a. Lin, 2000; Coleman, 1988) ligt op hulpbronnen van sociaal kapitaal, ligt de focus binnen dit onderzoek op de ‘negatieve’ aspecten van sociaal kapitaal. Over het algemeen wordt aangenomen dat een groot en divers netwerk ertoe leidt dat een individu meer toegang heeft tot sociale hulpbronnen (Lin, 2000;

Coleman, 1988; Bourdieu, 1986). Dit impliceert echter dat meer sociaal kapitaal gelijk staat aan meer potentiële hulpbronnen. Met andere woorden, sociaal kapitaal wordt in de meeste theorieën positief benaderd. Weinig empirisch onderzoek is echter gedaan naar de 'negatieve' aspecten van sociaal kapitaal (Van der Gaag & Snijders, 2004; Portes, 1998). Hiermee worden mechanismen binnen het sociale netwerk bedoeld die niet bijdragen, of zelfs een tegengesteld effect hebben op de arbeidsmarktpositie van het individu. Van der Gaag en Snijders (2004) erkennen de plaats van 'negatief' sociaal kapitaal binnen de sociaal kapitaal theorieën. Echter, zij geven aan dat binnen de kaders van sociaal kapitaal hier nauwelijks empirisch onderzoek naar gedaan is. In dit onderzoek wordt een exploratie uitgevoerd naar potentiële negatieve bronnen van sociaal kapitaal, waarmee een wetenschappelijke bijdrage wordt geleverd aan het ontwikkelen van een nieuwe dimensie binnen sociaal kapitaaltheorieën.

Ook voor de doelgroep in dit onderzoek, jongeren die een mbo-opleiding volgen in Nederland, is nauwelijks iets bekend over belemmerende factoren van sociaal kapitaal. Dit is opmerkelijk aangezien het sociaal kapitaal van laagopgeleide jongeren in de huidige samenleving steeds belangrijker wordt om een betere arbeidsmarktpositie te verwerven. Maatschappelijk gezien kan dit onderzoek bijdragen aan het ontwikkelen van instrumenten die ter preventie of interventie kunnen dienen om lager opgeleide jongeren te leren omgaan met het eigen sociaal netwerk. Het Expertisecentrum Beroepsonderwijs (ecbo) kan hier met doelstellingen als kennisontwikkeling en kennisverspreiding een rol in spelen (Ecbo, 2015). Dit kan in de toekomst bijdragen aan betere kansen op de arbeidsmarkt en dalende jeugdwerkloosheid voor deze kwetsbare groep. Binnen deze thesis wordt daarom getracht in kaart te brengen welke bronnen van 'negatief' sociaal kapitaal onder laagopgeleide jongeren kunnen worden onderscheiden en hoe deze zich verhouden tussen laagopgeleide jongeren in vergelijking met middelbaar opgeleide jongeren in het middelbaar beroepsonderwijs. De centrale vraag binnen dit onderzoek luidt daarom:

'Welke negatieve bronnen zijn te onderscheiden in het sociaal kapitaal van jongeren binnen het middelbaar beroepsonderwijs in Nederland en hoe verhouden deze zich tot opleidingsniveau en positieve bronnen van sociaal kapitaal?'

2. Theoretisch kader

In dit theoretisch kader wordt eerst aandacht geschonken aan verschillende sociaal kapitaal theorieën en de relatie hiervan met (laagopgeleide) jongeren. Verder worden er afwegingen gemaakt welke theorieën een rol spelen binnen 'negatief' sociaal kapitaal en de belemmerende aspecten hiervan. Omdat de literatuur hierin niet volledig toereikend is, is een (sub)onderzoek uitgevoerd waarin pilot-interviews zijn gehouden onder jongeren in het mbo. Voor de empirische verantwoording hiervan wordt verwezen naar bijlage A en B.

2.1 De achtergrond van sociaal kapitaal: ongelijkheid, hulpbronnen en het belang van investeringen

Verschiedende kapitaaltheorieën werden ontwikkeld op basis van de klassieke kapitaaltheorie van Karl Marx (1867). Marx richtte zich vooral op sociale ongelijkheid en stratificatie tussen statische groepen, zoals het proletariaat en de bourgeoisie. De recentere kapitaaltheorieën, oftewel neo-kapitaaltheorieën, onderscheiden zich van deze klassieke kapitaaltheorie door de focus op de actor, individu en gemeenschap, in plaats van op de verschillende klassen in de kapitaaltheorie van Marx. Het basisprincipe in deze theorieën is dat investeringen en mobilisatie van verschillende kapitaalsoorten leiden tot wenselijke uitkomsten voor het individu en/of de gemeenschap (Lin, 2000). Eén van de grondleggers van het begrip sociaal kapitaal, Pierre Bourdieu (1986), ontwikkelde de reproductietheorie op basis van de marxistische benadering van sociale ongelijkheid en stratificatie. Simpelweg wordt het fundament van de reproductietheorie gevormd door economisch, cultureel en sociaal kapitaal¹. Een individu bezit in meer of mindere mate deze soorten kapitaal. Economisch kapitaal staat voor de economische bezittingen en hulpbronnen. Het culturele kapitaal omvat de kennis, opleiding en cognitieve vaardigheden van een individu. Het sociaal kapitaal werd door Bourdieu gedefinieerd als het geheel van bestaande of potentiële hulpbronnen die voortvloeien uit sociale netwerken (Bourdieu, 1986). Engbersen (2003) stipt twee cruciale elementen aan binnen de reproductietheorie van Bourdieu die van belang zijn in verband met sociaal kapitaal. Ten eerste liggen netwerken nooit vast en zijn deze 'vloeibaar', dit betekent dat een individu altijd moet investeren om netwerken met anderen op te bouwen of te behouden. Een tweede element is de converteerbaarheid van kapitaalsoorten binnen de theorie van Bourdieu. Dit houdt in dat kapitaalsoorten voor elkaar ingewisseld kunnen worden. Zo kan sociaal en/of cultureel kapitaal volgens Bourdieu worden ingewisseld voor economisch kapitaal. Binnen de theorie is het belangrijk de kapitaaldimensie te benadrukken. Hiermee onderscheidt het concept zich van sociologische termen als 'gemeenschap' en 'sociale cohesie' (Ferlander, 2007). In economische termen refereert

¹ Aangezien de basis voor dit onderzoek berust op meerdere sociaal kapitaaltheorieën, wordt hier geen aandacht besteed aan de door Bourdieu theoretisch gerelateerde begrippen 'veld' en 'habitus'.

kapitaal naar de monetaire investeringen met een verwachte winst in de toekomst. Op basis hiervan beschrijft Lin (2001, p. 19) sociaal kapitaal als: '*investment in social relations with expected returns in the marketplace*'. De belangrijkste afwegingen in het kader van de onderzoeksvraag worden hieronder besproken. Gezien de tweezijdige focus in dit onderzoek wordt met sociaal kapitaal, zoals bovenstaand beschreven, *positief* sociaal kapitaal bedoeld. Negatief sociaal kapitaal wordt in paragraaf 2.4 verder toegelicht.

2.2 Sociaal kapitaal benaderingen en de opbouw van het sociale netwerk

In de literatuur kunnen twee stromingen in de analyse-eenheid van sociaal kapitaal onderscheiden worden. Binnen de eerste stroming ligt de focus op de *individuele* voordelen die sociale netwerken opleveren (Ferlander, 2007; Lin, 2001). Dit is de originele benadering van het concept, waarin grondleggers Bourdieu (1986) en Coleman (1990) zich focusten op het individu of kleine groepen als analyse-eenheid (Portes, 2000). Binnen deze strekking is er vooral aandacht voor de structurele component van sociaal kapitaal, de omvang en intensiteit van sociale relaties. Deze stroming wordt ook wel de *netwerk benadering* genoemd (Ferlander, 2007). Toch kreeg het concept sociaal kapitaal in 1995 grote wetenschappelijke bekendheid na publicatie van het boek *Bowling Alone* van Robert Putnam, een aanhanger van de andere stroming binnen sociaal kapitaal: de *gemeenschappelijke benadering*. Hier staan de culturele componenten van sociaal kapitaal centraal; de waarden en normen, het vertrouwen en reciprociteit. Putnam analyseert in *Bowling Alone* het sociaal kapitaal op *collectief* niveau in de Verenigde Staten, met een focus op macro effecten van sociaal kapitaal en de sociale cohesie die voortvloeit uit bijvoorbeeld participatie in verenigingen of politieke partijen (Putnam, 1995). Toch kreeg Putnam's *Bowling Alone* veel kritiek vanwege de normatieve benadering en niet overtuigende causale verbanden (o.a. Durlauf, 2002). Dit komt overeen met de algemene kritiek op de gemeenschappelijke benadering van sociaal kapitaal. Portes (2000) claimt dat deze benadering nooit volledig theoretisch is onderbouwd waardoor de heuristische waarde van het concept afneemt. Volgens Portes is door deze ontwikkeling de verwarring en diversiteit ontstaan binnen het concept sociaal kapitaal. Hiernaast betoogt Woolcook (1998) dat sociaal kapitaal gedefinieerd zou moeten op basis van bronnen (zoals sociale connecties), in plaats van uitkomsten of effecten (zoals vertrouwen), wat in de gemeenschappelijke benadering gebeurt. Ook geeft Van Deth (2003) aan dat juist de structurele component belangrijk is, aangezien dit de basis vormt voor vertrouwen en reciprociteit.

Het theoretische fundament binnen dit onderzoek is gebaseerd op de netwerk benadering van sociaal kapitaal; het sociale netwerk van het individu en de hulpbronnen die daar voor het individu uit voortvloeien (Lin, 2000). Centraal staat immers de opbouw van sociaal kapitaal onder jongeren in het mbo en verschillen tussen groepen jongeren op basis van opleidingsniveau.

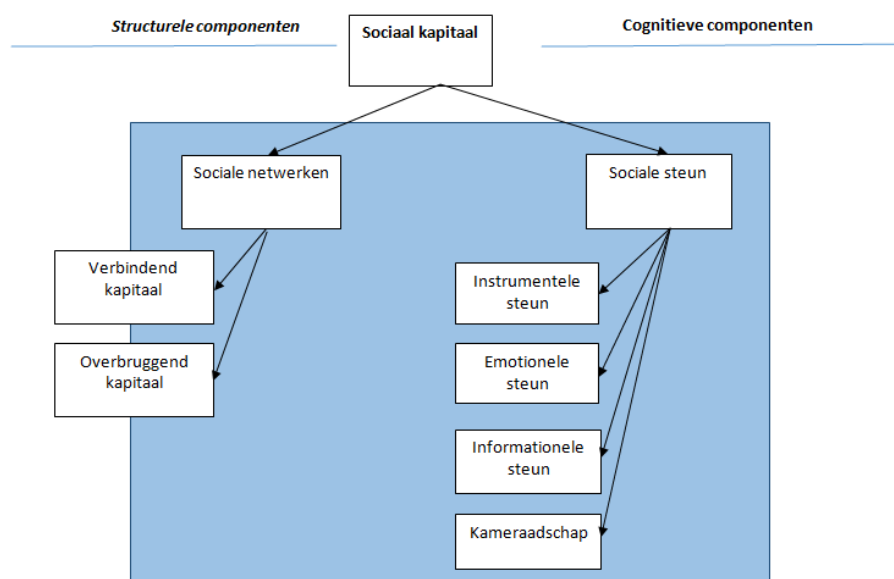
Daarnaast is één van de doelen om negatieve bronnen van sociaal kapitaal in kaart te brengen. Dit kan alleen binnen de individuele benadering, de collectieve benadering richt zich immers op de (negatieve) *uitkomsten* van sociaal kapitaal.

Binnen de netwerkbenadering van sociaal kapitaal staan de omvang en intensiteit van sociale relaties centraal. Om de structuur en omvang van een sociaal netwerk weer te geven, wordt er gesproken van verbindend (*bonding*) en overbruggend (*bridging*) sociaal kapitaal (o.a. Van der Gaag & Snijders, 2004; Woolcock, 2001). Verbindend sociaal kapitaal wordt gevormd door sterke relaties met bijvoorbeeld familie of vrienden en voorziet vooral in praktische en emotionele hulp. Sociale groepen waarin sprake is van veel verbindend sociaal kapitaal hebben vaak ook een gezamenlijke identiteit. Overbruggend sociaal kapitaal zit in de zwakke relaties met bijvoorbeeld kennissen. In deze relaties is geen sprake van een gezamenlijke identiteit, maar juist van heterogene relaties (Holland, Reynolds & Weller, 2007). Deze relaties kunnen handig zijn om informatie te krijgen of via deze relatie in contact te komen met andere netwerken. Granovetter (1973) deed onderzoek naar de kracht van zwakke relaties en toonde aan dat het vooral deze relaties zijn die zorgen voor (opwaartse) sociale mobiliteit. Op basis hiervan kan gesteld worden dat een heterogeen netwerk belangrijk is voor de toegang tot diverse hulpbronnen (Blanchard & Horan, 1998) en bijvoorbeeld voor de arbeidsmarktkansen van jongeren in het mbo. Eerder onderzoek onder mbo studenten naar verbindend en overbruggend sociaal kapitaal toonde ook een verschil aan op basis van opleidingsniveau, waarbij lager opgeleide leerlingen minder overbruggend sociaal kapitaal bezitten dan hoger opgeleide leerlingen (Van Esch et al., 2011).

Naast de omvang en structuur van het sociale netwerk, ook wel de *structurele component* genoemd (Ferlander, 2007), is ook de intensiteit van belang in de netwerkbenadering. Ferlander (2007) omschrijft dit als de *cognitieve component* van sociaal kapitaal. De cognitieve component in sociaal kapitaal wordt gevormd door normen en waarden, vertrouwen en wederkerigheid (Blanchard & Horan, 1998). Alhoewel deze begrippen zelden worden gedefinieerd, wordt vaak aangenomen dat ze verwijzen naar de uitwisseling van sociale steun (Ferlander, 2007). In haar studie naar sociaal kapitaal gebruikte Ferlander (2007) vier vormen van sociale steun: instrumentele steun, emotionele steun, informationele steun en kameraadschap. Dit komt overeen met de definiëring van sociale steun door House (1981), welke vaak gebruikt wordt in de literatuur (o.a. Vinokur & Van Ryn, 1993). Instrumentele steun verwijst naar praktische hulp, zoals hulp bij klussen of het lenen van geld. Emotionele steun omvat psychische steun zoals empathie. Informationele steun wordt uitgelegd als het krijgen van advies of relevante informatie. En tot slot wordt kameraadschap uitgelegd als het spenderen van vrije tijd met vrienden. In het kader van deze scriptie wordt sociale steun, net als in de studies van Ferlander (2007) als de positief cognitieve variant van sociaal kapitaal gezien. De

resultaten van de pilot-interviews bevestigen dat deze vormen van sociale steun aanwezig zijn in het sociale netwerk van mbo-leerlingen (Bijlage B).

In dit onderzoek wordt onderscheid gemaakt tussen verbindend en overbruggend sociaal kapitaal binnen de structurele component, als cognitieve component wordt sociale steun meegenomen. Er is voor deze integrale aanpak binnen de individuele sociaal kapitaal benadering gekozen om niet alleen de potentie aan hulpbronnen weer te geven (i.e., structurele component) - maar ook de ervaren hulpbronnen door leerlingen (i.e., cognitieve component) (Ferlander, 2007; Van der Gaag & Snijders, 2004). Figuur 1 is een weergave van beide (positieve) componenten van sociaal kapitaal.

Figuur 1: Componenten van positief sociaal kapitaal

2.3 Ongelijkheid in sociaal kapitaal

De theoretische benadering van Lin (2000) sluit aan op de vraagstelling van dit onderzoek. Lin stelt dat ongelijkheid in verschillende soorten kapitaal, zoals sociaal of menselijk kapitaal, leidt tot sociale ongelijkheid in de vorm van bijvoorbeeld sociaaleconomische ongelijkheid of ongelijkheid in gezondheid. De analyse van Lin (2000) is gebaseerd op twee principes. Het eerste principe omvat het gegeven dat sociale groepen in een samenleving verschillende sociaaleconomische posities innemen. Op basis van historische en institutionele constructies mag aangenomen worden dat iedere samenleving niet dezelfde kansen biedt aan leden van verschillende groepen waardoor ongelijkheid wordt gecreëerd. Verschillen op basis van gender, geloof of etniciteit zijn voorbeelden van ongelijkheid die zich in iedere samenleving in meer of mindere mate hebben geprofileerd (Lin, 2000). Het tweede principe gaat in op de homogeniteit van sociale relaties, ook wel het homogeniteitsprincipe genoemd. Hier stelt Lin (2000) dat mensen de algemene neiging hebben tot

sociale interacties met individuen welke dezelfde karakteristieken hebben en waaraan een individu zich kan spiegelen. Deze interacterende principes produceren een ongelijke toegang tot sociaal kapitaal tussen verschillende sociale groepen. Op basis van deze principes kan gesteld worden dat laagopgeleiden een relatief homogeen netwerk bezitten in vergelijking met gelijkgestemden. Empirisch onderzoek bevestigt deze principes, waarbij lager opgeleiden gekenmerkt worden door een meer homogeen netwerk dan hoger opgeleiden (Woolcock, 2001; Granovetter, 1974). Door het homogene netwerk ontstaat voor deze groep een ongelijke toegang tot het sociale kapitaal van hoger opgeleiden met als gevolg een kwetsbare arbeidsmarktpositie (SCP, 2011). Ook blijft ongelijkheid hierdoor in stand (Van Tubergen & Volker, 2011). De ongelijke toegang tot sociale hulpbronnen op basis van opleidingsniveau werd recentelijk bevestigd door onderzoek van Kloosterman (2015). Zij deed in opdracht van het CBS onderzoek naar de toegang tot hulpbronnen, zoals praktische, emotionele en financiële hulp van familie of kennissen, als onderdeel van individueel sociaal kapitaal in Nederland. Hieruit bleek dat lager opgeleiden, westerse en niet-westerse allochtonen en jongeren minder toegang hebben tot deze hulpbronnen. Van Tubergen en Volker (2014) deden onderzoek naar de oorzaken van ongelijkheid in sociaal kapitaal. Uit deze studie komt naar voren dat sociaal kapitaal stijgt naarmate iemand hoger opgeleid is en ouder wordt. Dit komt overeen met de onderzoeksresultaten van Volker en Flap (2008). Opvallend is dat in de studie van Van Tubergen en Volker (2014) Turkse Nederlanders net zoveel sociaal kapitaal bezitten als autochtonen. Dit strookt niet met de resultaten van zowel sociaal kapitaal onderzoek in Nederland (Van Esch et al., 2011) als Engeland (Li, Savage & Warde, 2008), waar etnische minderheden minder sociaal kapitaal lijken te bezitten. Lin's (2000) homogeniteitsprincipe lijkt wel een rol te spelen. Zo blijkt dat sociaaleconomische status (SES) invloed heeft op de toegang tot hulpbronnen van mbo leerlingen in Nederland (Van Esch et al., 2011). Leerlingen die uit een gezin komen met een lagere SES bezitten minder sociaal kapitaal dan leerlingen die uit gezinnen komen met een hogere SES. In dit onderzoek staan de verschillen tussen opleidingsniveau centraal. Op basis van de veronderstelde relaties in de literatuur kunnen we verwachten dat:

H1: Mbo niveau 4 leerlingen bezitten meer verbindend kapitaal (*H1a*), overbruggend kapitaal (*H1b*) en ervaren meer sociale steun (*H1c*) dan mbo niveau 2 leerlingen.

2.4 Van perverse uitkomsten naar belemmerende bronnen: wat is negatief sociaal kapitaal?

Het begrip sociaal kapitaal wordt breed uitgemeten in de literatuur. Echter, aan de negatieve aspecten van sociaal kapitaal is minder aandacht besteed (Portes, 1998). Dat sociaal kapitaal negatieve aspecten heeft, is eerder benoemd (Van der Gaag & Snijders, 2004; Lin, 2000; Gargiulo & Benassi, 1999; Portes & Landolt, 1996). Portes lijkt echter de enige die dieper ingaat op de

mechanismen van negatief sociaal kapitaal. Portes stelt dat het belangrijk is om ook de minder wenselijke uitkomsten van sociaal kapitaal te benadrukken, om twee redenen. Ten eerste om de valkuil te ontwijken van het presenteren van sociale netwerken als een fenomeen dat alleen maar zegeningen kent. Ten tweede om het concept binnen de grenzen te houden van serieuze sociologische analyses, in plaats van vooral moraliserende uitspraken te doen. In het kader van dit onderzoek lijken juist de minder wenselijke uitkomsten van sociaal kapitaal interessant in relatie tot de kwetsbare arbeidsmarktpositie van laagopgeleiden in Nederland. Kennelijk ervaren laagopgeleiden niet dezelfde hulpbronnen in sociaal kapitaal als middelbaar of hoger opgeleiden in Nederland (SCP, 2014). Om inzicht te krijgen in de minder wenselijke aspecten van sociaal kapitaal, maakt Portes onderscheid in vier negatieve aspecten van sociaal kapitaal. Het eerste negatieve aspect gaat over de beperkingen in de toegang tot kansen. Dezelfde sterke banden waardoor leden binnen een groep toegang hebben tot potentiële hulpbronnen zorgen ervoor dat buitenstaanders toegang tot deze hulpbronnen wordt geweigerd. Een tweede punt houdt ook verband met de sterke banden *binnen* een groep. Door deze sterke banden kunnen groepsleden buitensporige claims leggen op het succes van een individueel groepslid. Hierdoor kan het succesvolle individu zich genoodzaakt voelen (tegen beter weten in) om deze, minder geschikte, groepsleden mee te laten delen in zijn succes. Het derde negatieve punt van sociaal kapitaal omvat beperkingen in individuele vrijheid of autonomie van een groepslid. De heersende normen en waarden binnen een sociale groep kunnen de individuele vrijheid, autonomie en/of privacy aantasten van een individu. Hierdoor worden de potentiële hulpbronnen eerder ervaren als potentiële lasten. Het laatste negatieve punt van sociaal kapitaal dat Portes onderscheidt, is een neerwaarts niveau in normen en waarden binnen een groep. Dit komt vooral voor bij kwetsbare groepen die niet veel kansen krijgen en minder contact met succesvollere groepen of individuen hebben.

Door het homogeniteitsprincipe in sociaal kapitaal wordt het sociale netwerk van kwetsbare groepen gekenmerkt door veel andere kwetsbare contacten (Lin, 2001). De heersende normen en waarden beïnvloeden de groepsleden waardoor aversie ontstaat voor sociale mobiliteit. Gedeelde negatieve ervaringen hebben geleid tot een collectief gevoel van ondergeschiktheid binnen de groep waardoor individuen zich afzetten tegenover sociale stijging (Gottfredson, 2003). Labianca en Brass (2006) deden onderzoek naar sociaal kapitaal op de werkvloer en vonden de aanwezigheid van negatieve relaties. Volgens hen komen negatieve relaties eerder voor in dichte netwerken. Portes merkt op dat in deze gevallen geen sprake is van het missen van sociaal kapitaal, maar dat (negatieve) bronnen van sociaal kapitaal ook andere uitkomsten kunnen hebben ten opzichte van de in de literatuur veelvoorkomende bejubelde effecten van sociaal kapitaal. Zoals Portes aangeeft: *'Sociability cuts both ways'* (1998, p.18). Volgens de theorie van Portes lijkt het bezit van negatief sociaal kapitaal daarom impliciet gekoppeld aan het hebben van een groter homogeen netwerk *als je*

een kwetsbare groep bent. Omdat mbo-niveau 2 leerlingen op basis van opleidingsniveau een kwetsbaardere groep vormen (Van Esch et al., 2011), verwachten we H2:

H2: Voor mbo niveau 2 leerlingen hangt een groter homogeen netwerk samen met meer negatief sociaal kapitaal.

2.4.1 Cognitieve componenten van negatief sociaal kapitaal

Waar o.a. Lin en Dumin (1986), Lin (2000), Woolcock (2001) en Ferlander (2007) sociaal kapitaal definiëren als het sociale netwerk en de hulpbronnen die hieruit voortkomen, geldt er voor negatief sociaal kapitaal nog geen dergelijke omschrijving. In dit onderzoek zijn daarom eerst pilot-interviews afgenomen onder mbo-leerlingen. In deze interviews is gezocht naar nieuwe negatieve invloeden uit de sociale omgeving van mbo-leerlingen. Tevens is gezocht naar validatie van concepten uit de literatuur die mogelijk een rol spelen (zie bijlage A & B).

Rook (1984) benadrukt de noodzaak om meer aandacht te besteden aan de negatieve aspecten van sociale banden. Volgens Rook gaat het hier om de problematische uitwisselingen tussen leden van een sociaal netwerk waardoor negatieve situaties worden gecreëerd. Dit lijkt het tegenovergestelde te zijn van de cognitieve component van (positief) sociaal kapitaal, sociale steun. Dit wordt bevestigd door Vinokur en Van Ryn (1993). Vinokur en Van Ryn deden onderzoek naar de invloed van hechte relaties (bijvoorbeeld familie en vrienden) op mentale gezondheid. In dit onderzoek onderscheiden Vinokur en Van Ryn sociale steun als positieve bronnen en sociale ondermijning als negatieve bronnen in hechte relaties. Waar uit de resultaten blijkt dat sociale steun een significant positieve invloed heeft op mentale gezondheid, heeft sociale ondermijning een significant negatieve invloed op mentale gezondheid. Vinokur en Van Ryn (1993) en Vinokur, Price en Caplin (1996) definiëren sociale ondermijning als gedrag dat gericht is op een individu waarbij (a) negatief gedrag getoond wordt, (b) negatieve evaluatie wordt getoond over eigenschappen, acties of pogingen van het individu of (c) gedrag waardoor instrumentele doelen van het individu gehinderd worden. Dit komt overeen met de beschrijving van Duffy, Ganster en Pagon (2002) van sociale ondermijning. De pilot-interviews bevestigen ook aanwezigheid van verschillende aspecten van sociale ondermijning (Bijlage B), waardoor ervoor is gekozen dit concept mee te nemen binnen de cognitieve component van negatief sociaal kapitaal.

De pilot-interviews tonen ook een mogelijke rol aan van een externe *locus of control* (LOC) van de omgeving in negatief (cognitief) sociaal kapitaal (Bijlage B). Verschillende studies tonen aan dat persoonlijkheidskenmerken een rol spelen in het opbouwen en behouden van een sociaal netwerk (Baay, 2015; Van der Zee, Buunk & Sanderma, 1997). Eén van de persoonlijkheidskenmerken die een rol zou kunnen spelen binnen negatief sociaal kapitaal is de LOC.

LOC stamt af van Rotter's *social learning theory*, welke veronderstelt dat het effect van beloning afhangt van de mate waarin een persoon een causale relatie afleidt tussen gedrag en beloning (Rotter, 1966). Iemand met een interne LOC zal een slecht tentamenresultaat op zichzelf reflecteren, door bijvoorbeeld te stellen dat hij of zij niet goed genoeg heeft geleerd. Wanneer iemand een meer externe LOC heeft, zal diegene een slecht tentamenresultaat niet aan hemzelf of haarzelf wijden, maar aan de omgeving of andere omstandigheden. Als een externe LOC de norm is in de sociale omgeving van de leerling, is de kans groot dat de leerling hierdoor beïnvloed wordt. Aangezien jongvolwassenen beïnvloed worden door *peers* uit de sociale omgeving, zoals familie en vrienden (Van Esch et al., 2011), zou het zo kunnen zijn dat juist een externe LOC van zogenoemde *peers* een negatieve bron in het sociale netwerk van jongeren is.

Het laatste aspect van negatief sociaal kapitaal is de negatieve invloed van de sociale omgeving op 'schoolambities'. Uit de pilot-interviews bleek bijvoorbeeld dat enkele respondenten meemaakten dat ouders vonden dat de leerling beter kon stoppen met school. Het ging in deze gevallen om specifieke negatieve invloed welke geuit werd richting de school of studieaspiraties van de leerling. Dit kan bijvoorbeeld door het ambitieniveau binnen het gezin of de vriendengroep komen. Hierdoor hoeft negatieve beïnvloeding niet perse samen te gaan met sociale ondermijning, wat meer op de persoon zelf is gericht (Duffy, Ganster & Pagon, 2002). Wel kan verwacht worden dat het een vorm van negatief sociaal kapitaal is, aangezien het belemmerend kan werken voor leerlingen om doelen te bereiken (Van der Gaag & Sniijders, 2004).

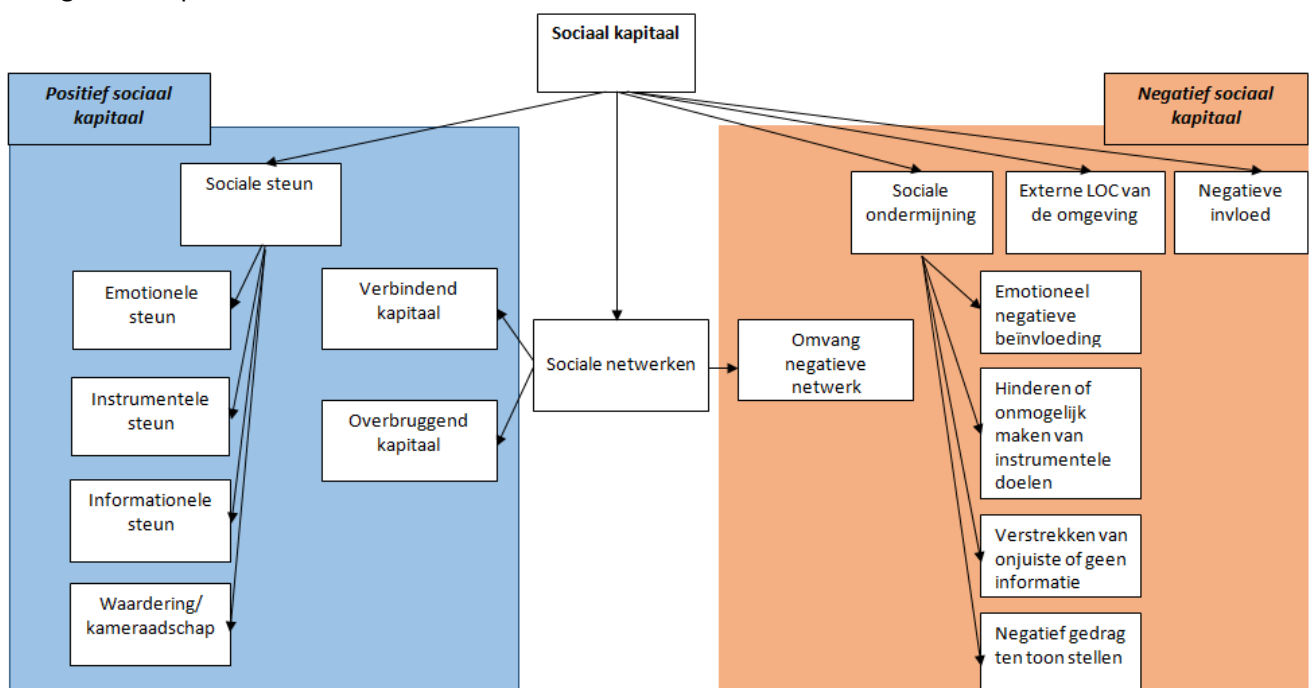
2.4.2 Structurele componenten van negatief sociaal kapitaal

Volgens Lin (2001) bevindt de potentie aan hulpbronnen zich in de omvang en structuur van het sociale netwerk. Dit wordt ook wel de 'onzichtbare hand' van sociaal kapitaal genoemd (Baay, 2015; Lin, 2008). Dit betekent dat ook zonder het mobiliseren van hulpbronnen een persoon met meerdere en gevarieerde contacten hiervan zal profiteren. De grootte van iemands netwerk wordt gemeten door na te gaan of bepaalde beroepen terug zijn te vinden onder familie, vrienden of kennissen van het individu (Van der Gaag, Sniijders & Flap, 2004). De 'onzichtbare hand' betekent voor de structurele component van negatief sociaal kapitaal dus dat een individu alleen al benadeeld wordt door het hebben van een connectie met bijvoorbeeld een crimineel, zonder dat deze persoon het individu direct negatief beïnvloedt. Uit de pilot-interviews kwam naar voren dat de respondenten drugsgebruik vaak identificeren als negatieve bron in hun sociale omgeving (Bijlage B). De structurele component van negatief sociaal kapitaal omvat de aanwezigheid van personen in het sociale netwerk van de leerling die zich inlaten met criminele activiteiten. Deze personen kunnen geen hulpbronnen leveren op basis van het beroep dat zij uitoefenen. Hiernaast kunnen leerlingen er juist hinder van ondervinden wanneer zij met zulke personen in aanraking komen. Onderzoek van Bowen en Bowen

(1999) toont een negatief verband aan tussen de aanwezigheid van criminele activiteiten in de omgeving van leerlingen op schoolprestaties, aanwezigheid op school en (probleem)gedrag. De pilot-interviews tonen aan dat dit tevens aannemelijk is voor mbo-leerlingen in Nederland (Bijlage B). De omvang van het negatieve netwerk kan ingeschat worden door de negatieve connecties op te tellen. Een onderscheid in verbindend en overbruggend negatief sociaal kapitaal wordt in deze exploratieve fase niet gemaakt. Naast het feit dat de kans klein is dat leerlingen aan zullen geven dat familieleden zich bezighouden met criminele activiteiten, is het niet het doel van dit onderzoek om een dergelijk specifiek concept binnen negatief sociaal kapitaal te ontwikkelen. Het gaat hier enkel om de mogelijk negatieve contacten uit het sociale netwerk van mbo-leerlingen.

2.4.3 Resumé: positief en negatief sociaal kapitaal

Gezien de verschillende componenten binnen zowel positief als negatief sociaal kapitaal wordt in deze paragraaf een overzicht gegeven over de verwachte samenhang binnen deze concepten. Naast het doel om structuur en overzicht aan te brengen binnen het concept sociaal kapitaal, is dit ook noodzakelijk als theoretische onderbouwing voor de laatste hypothesen met betrekking tot negatief sociaal kapitaal. Figuur 2 geeft een overzicht van de aspecten binnen positief en negatief sociaal kapitaal die in dit hoofdstuk besproken zijn. Het gaat om *vermoedelijke* aspecten binnen negatief sociaal kapitaal, die nog empirische bevestiging behoeven. Omdat het een nieuw concept betreft, is het mogelijk dat andere factoren hier (ook) een rol in spelen. Vervolgonderzoek moet hier meer inzicht in geven. Deze studie richt zich op de mogelijke aanwezigheid en samenhang van deze negatieve aspecten.

Figuur 2: Componenten binnen positief en negatief sociaal kapitaal

Vooralsnog voorziet de literatuur niet in studies waarin de relatie tussen positief en negatief sociaal kapitaal in onderzocht wordt. Voor sommige componenten is al wel wat bekend over de onderlinge samenhang. Naar sociale steun bijvoorbeeld is meer onderzoek gedaan. Coyne en Downey (1991) geven aan dat het niet krijgen van sociale steun kan wijzen op de aanwezigheid van negatieve, conflicterende relaties. Vertaald naar sociaal kapitaal zou dit kunnen betekenen dat een leerling met weinig (positief) sociaal kapitaal meer negatief sociaal kapitaal ervaart. Abbey, Abramis en Caplan (1985) lijken dit te bevestigen in een studie naar de relatie tussen sociale steun, sociaal conflict en emotionele gezondheid. In deze studie is sprake van een negatieve correlatie tussen sociale steun en sociaal conflict. Abbey, Abramis en Caplan (1985) onderzochten bronnen van sociaal conflict onder familie, vrienden en/of kennissen, wat overeenkomsten heeft met dit onderzoek. Ook Duffy, Ganster en Pagon (2002) en Vinokur en Van Ryn (1993) wijzen op het negatieve verband tussen de aanwezigheid van positieve bronnen en negatieve bronnen in het sociale netwerk. Op basis hiervan kan de volgende hypothese opgesteld worden:

H3: Jongeren met minder positief sociaal kapitaal bezitten meer negatief sociaal kapitaal.

Omdat een negatief correlerende relatie wordt verwacht in de toegang tot zowel positief als negatief sociaal kapitaal, heeft dit ook consequenties voor de specifieke leerling-kenmerken. Want waar in de literatuur genoeg bekend is over de toegang tot (positief) sociaal kapitaal, lijkt dit consequenties te hebben voor de negatieve bronnen van sociaal kapitaal in het sociale netwerk van mbo-leerlingen. In paragraaf 2.3 zijn verschillende sociale groepen uitgelicht die minder toegang hebben tot (positief) sociaal kapitaal. Zo bleek dat allochtone leerlingen, laagopgeleiden en leerlingen uit een gezin met een lagere SES minder toegang tot sociaal kapitaal hebben. De kans dat deze kwetsbare subgroepen meer negatief sociaal kapitaal ervaren, lijkt aanwezig gezien de verwachte negatieve correlatie tussen positief en negatief sociaal kapitaal.

Wanneer *H3* wordt aangenomen, wat een negatieve correlatie betekent tussen positief en negatief sociaal kapitaal, kan het volgende verwacht worden.

H4: Mbo niveau 2 leerlingen bezitten meer negatief sociaal kapitaal dan mbo niveau 4 leerlingen.

(Voor bevindingen met betrekking tot positief sociaal kapitaal voor mbo niveau 2 en niveau 4 leerlingen, zie hypothese 1a t/m 1c.)

H5: Niet-westerse allochtone leerlingen bezitten minder positief sociaal kapitaal en meer negatief sociaal kapitaal dan autochtone leerlingen.

H6: Leerlingen uit een gezin met een lagere SES bezitten meer negatief sociaal kapitaal en minder positief sociaal kapitaal dan leerlingen uit een gezin met een hogere SES.

3. Empirische vraagstelling

In dit hoofdstuk worden kort de hoofd- en deelvragen besproken die naar voren zijn gekomen uit de theoretische verkenning.

3.1 Hoofdvraag

De **centrale vraag** die in dit onderzoek wordt behandeld is : *Welke negatieve bronnen zijn er te onderscheiden in het sociaal kapitaal van jongeren binnen het middelbaar beroepsonderwijs in Nederland en hoe verhouden deze zich tot opleidingsniveau en positieve bronnen van sociaal kapitaal?*

3.2 Deelvragen

Om deze hoofdvraag gestructureerd te benaderen is gebruik gemaakt van meerdere deelvragen. De eerste deelvraag is essentieel, aangezien in deze vraag wordt bepaald of de aspecten van negatief sociaal kapitaal bevestigd worden. **Deelvraag 1:** *Uit welke aspecten bestaat negatief sociaal kapitaal?*

Vervolgens wordt ingegaan op een ander gedeelte uit de centrale vraagstelling, namelijk de verschillen in positief en negatief sociaal kapitaal tussen lager- en middelbaar opgeleide jongeren.

Deelvraag 2: *Welke verschillen zijn er te onderscheiden in positief en negatief sociaal kapitaal tussen lager- en middelbaar opgeleide jongeren?* De laatste deelvraag gaat in op specifieke subgroepen en de toegang tot positief en negatief sociaal kapitaal. **Deelvraag 3:** *In hoeverre voorspellen etniciteit en de sociaaleconomische status van de leerling de mate van toegang tot positief en negatief sociaal kapitaal?*

4. Methodologie

In dit hoofdstuk worden de methodologische keuzes binnen dit onderzoek uitgelegd en verantwoord.

4.1 Onderzoeksopzet

Aangezien er binnen de literatuur nauwelijks aandacht besteed is aan de negatieve bronnen van sociaal kapitaal is het onderzoek verdeeld in twee onderdelen. Eerst zijn pilot-interviews afgenomen onder mbo-leerlingen. Op deze kwalitatieve wijze is inzicht verkregen in mogelijke dimensies van negatief sociaal kapitaal en zijn hiernaast verschillende constructen uit te literatuur gevalideerd. In het tweede gedeelte van het onderzoek is een enquête afgenomen onder 247 jongeren van verschillende niveaus binnen het mbo. Door middel van deze kwantitatieve methode zijn veel jongeren bereikt in verschillende delen van Nederland. Vervolgens is beschreven in hoeverre de componenten van negatief sociaal kapitaal gerapporteerd worden door de mbo-leerlingen.

4.1.2 Kwalitatieve methode: pilot-interviews

De eerste stap binnen dit onderzoek is het onderscheiden van negatieve dimensies van sociaal kapitaal. Het exploratieve karakter hiervan nodigt uit voor kwalitatief onderzoek (Tijmstra & Boeije, 2011). Door middel van zeven pilot-interviews onder mbo-leerlingen binnen verschillende niveaus en sectoren is getracht dimensies van negatief sociaal kapitaal te achterhalen. De pilot-interviews bestonden uit twee onderdelen. Voor het eerste gedeelte van het interview werd gebruik gemaakt van de *Time Line Drawing method* binnen een narratief format. Dit is een interviewmethode welke handvatten biedt om de negatieve (en positieve) ervaringen van een respondent bespreekbaar te maken door een verhalend, reflecterend gespreksformat (Guenette & Marshall, 2009; Riessman, 2000). In de *Time Line Drawing* methode kregen de respondenten eerst de opdracht door middel van een lijn de hoogte- en dieptepunten weer te geven vanaf het begin van hun schoolperiode tot het heden. Deze hoogte- en dieptepunten fungeerden als rode draad tijdens het interview (Guenette & Marshall, 2009). Zie bijlage B voor een uitwerking en meer informatie over deze interviewmethode. Het tweede gedeelte van het interview bestond uit semi-gestructureerde vragen gebaseerd op de literatuur. Op basis hiervan is bepaald welke constructen volgens de respondenten wel en niet een rol spelen binnen negatieve bronnen van sociaal kapitaal. In bijlage A is de topiclijst voor het interview opgenomen.

4.1.3 Kwantitatieve methode: enquêtes

In de tweede stap van het onderzoek is op basis van de pilot-interviews en bestaande literatuur een vragenlijst samengesteld en uitgezet. Kwantitatief onderzoek is hierbij essentieel, aangezien zo

verschillende samenstellingen van sociaal kapitaal voor een grotere populatie leerlingen in kaart kunnen worden gebracht en de verschillende concepten uit de literatuur en pilot-interviews getoetst kunnen worden (Tijmstra & Boeije, 2011). Het doel van deze kwantitatieve methode is om te testen of er dimensies van negatief sociaal kapitaal te herkennen waren onder jongeren in het mbo. Tevens kunnen zo verbanden tussen opleidingsniveau en negatieve en positieve bronnen van sociaal kapitaal geanalyseerd worden. Om dit te bereiken is een enquête uitgezet onder 247 jongeren in het mbo niveau 2 en niveau 4. De enquête is opgenomen in bijlage D.

4.2 Onderzoekspopulatie

Het onderzoek wordt uitgevoerd onder mbo *bol* niveau 2 en mbo *bol* niveau 4 leerlingen. Er is om meerdere redenen gekozen om het onderzoek uit te voeren onder jongeren in het mbo. Ten eerste vormen vooral jongeren een kwetsbare groep met betrekking tot sociale zekerheid (Bonoli, 2005). Door de flexibilisering van arbeid (Muffels, 2014) en het systeem van sociale zekerheid wat voornamelijk op de bescherming van traditionele risico's is gebaseerd, krijgen jongeren te maken met een vaak ontoereikende bescherming voor de sociale risico's die ze op de huidige arbeidsmarkt tegenkomen (Bonoli, 2005). Een tweede reden om voor jongeren in het mbo te kiezen, is omdat laagopgeleiden steeds kwetsbaarder worden op de arbeidsmarkt (Bonoli, 2005; Hemerijck, 2005). Door de opkomst van de kenniseconomie en innovatieve technologie verdwijnen er steeds meer banen voor laagopgeleiden (Hemerijck, 2005). De derde en laatste reden is dat uit onderzoek van het SCP (2014) blijkt dat lager opgeleiden het contact verliezen met middelbaar en hoger opgeleiden in de samenleving.

Officieel wordt mbo niveau 2 niet geassocieerd als *laagopgeleid* (Nationaal Kompas Volksgezondheid, 2014). Echter, mbo niveau 2 is het laagste niveau in Nederland met een startkwalificatie. Een startkwalificatie is volgens de Nederlandse overheid het minimale opleidingsniveau waarmee een plaats op de arbeidsmarkt verworven kan worden (CBS, 2015). Verder is het mbo niveau 1 geen representatieve doelgroep vanwege de verschillende achtergronden van de leerlingen op dit niveau (asielzoekers, leerlingen met achterstand) en de kleinschaligheid (OCW, 2013). Kortom, mbo niveau 2 leerlingen worden als *lager opgeleid* beschreven in dit onderzoek. Mbo niveau 4 is daarentegen het hoogste mbo niveau en tevens het hoogste niveau wat als middelbaar opgeleid wordt gekenmerkt door de Nederlandse overheid (Nationaal Kompas Volksgezondheid, 2014). Uit gegevens van de MBO Raad (2015) blijkt dat in 2013 40% van de mbo niveau 4 leerlingen doorstroomde naar het Hoger Beroepsonderwijs (HBO).

Nederland kende in het leerjaar 2013–2014 circa 241.000 mbo *bol* voltijd studenten die niveau 2 of niveau 4 volgden (OCW, 2013). *Bol* staat voor beroepsopleidende leerweg. Deze leerweg biedt volledig dagonderwijs afgewisseld met praktijkstages. Dit verschilt met de leerlingen die een

beroepsbegeleidende leerweg (bbl) volgen, omdat bbl-leerlingen direct beginnen met een praktijkstage en één dag in de week naar school gaan. In het kader van het sociale netwerk mag aangenomen worden dat leerlingen van beide leerwegen van elkaar verschillen, aangezien de bbl-leerling op de praktijkstage een grotere kans heeft een divers en groot sociaal netwerk op te bouwen. Van Esch et al. (2011) adviseren om deze reden dan ook om of alleen bol-leerlingen, of alleen bbl-leerlingen te onderzoeken.

In tabel 1 is weergegeven in hoeverre de leerling-kenmerken van de steekproef overeenkomen in vergelijking met de landelijke populatie op basis van leeftijd, geslacht, opleidingsniveau en sector. In de tabel is te zien dat de steekproef niet op basis van alle kenmerken een representatieve weerspiegeling is van de gehele populatie. Zo zijn er in de steekproef relatief gezien veel mannen, niveau 2 leerlingen en leerlingen in de sector techniek opgenomen. Verder zijn er weinig leerlingen in de sector zorg & welzijn benaderd. Geografisch gezien is de steekproef ook niet geheel representatief. Er zijn vragenlijsten afgenomen bij 22 mbo-klassen op verschillende scholen in de provincies Noord-Brabant, Noord-Holland, Utrecht, Overijssel en Gelderland. In de literatuur zijn er echter geen aanwijzingen te vinden dat dit met betrekking tot de onderzoeksvraag complicaties oplevert.

Tabel 1: Kenmerken van de respondenten in de steekproef ten opzichte van de landelijke populatie.

	n (247 leerlingen)	N (241.100 leerlingen)
Leeftijd	M= 18.28, SD= 1.87	M= 18.6 ²
Geslacht		
<i>Man</i>	61.4 %	48.8 % ¹
<i>Vrouw</i>	38.6 %	51.2 % ¹
Opleidingsniveau		
<i>Niveau 2</i>	38.5 %	24.9 % ²
<i>Niveau 4</i>	61.5 %	75.1 % ²
Sector		
<i>Techniek</i>	55.5 %	23.8 % ¹
<i>Zorg & welzijn</i>	8.1 %	33.6 % ¹
<i>Economie</i>	36.4 %	35.3 % ¹
<i>Landbouw</i>	0 %	5.3 % ¹

Bron: ¹ CBS (2015b), ² Bron: OCW (2013)

4.3 Afname van de enquête

Door middel van een enquête is de benodigde data verkregen om een antwoord te geven op de onderzoeksvragen. Er is voor gekozen om de enquêtes fysiek en klassikaal af te nemen onder begeleiding van de onderzoeker. Ten eerste werd op deze manier de drempel verlaagd voor Regionale Opleidingscentra (ROCs) en docenten om mee te werken aan het onderzoek. Ten tweede heeft dit geholpen de responsratio te verhogen tot 99.6 % (één leerling weigerde de enquête in te vullen). De leerlingen kregen pennen en snoep, waardoor zij gemotiveerd werden de enquête in te vullen (ondanks dat de onderzoeker heeft benadrukt dat het niet verplicht was). Ook heeft iedere leerling de mogelijkheid gekregen een persoonlijk overzicht van het eigen netwerk te ontvangen door zijn of haar e-mailadres in te vullen. De onderzoeker heeft klassikaal toegelicht dat dit geen invloed had op de anonimiteit en alleen wordt gebruikt om de leerlingen een terugkoppeling te geven met zijn of haar resultaten. Een andere reden om de enquêtes fysiek klassikaal af te nemen was dat de onderzoeker zo de mogelijkheid had om ervoor te zorgen dat de vragenlijsten serieus werden ingevuld. Door rond te lopen en vragen te beantwoorden hield de onderzoeker invloed op de setting waarin de leerlingen de enquêtes invulden. Zo is getracht de setting waarin de enquêtes afgenomen zijn zo constant mogelijk te houden in alle klassen. De enquête bestaat uit 26 vragen waarbij de vier vragen over (positief en negatief) sociaal kapitaal zijn onderverdeeld in 63 subvragen. Gemiddeld genomen deden de leerlingen ongeveer 30 minuten over het invullen van de enquête.

4.4. Operationalisatie

Deze paragraaf vertaalt de verschillende theoretische constructen naar meetbare variabelen.

4.4.1 Onafhankelijke variabelen

Opleidingsniveau is de eerste onafhankelijke variabele. De uiteenzetting tussen mbo niveau 2 en 4 en de onderbouwing van deze variabele is uitgebreid beschreven in paragraaf 4.2.

Van Esch et al. (2011) tonen aan dat **sociaaleconomische status (SES)** samenhangt met toegang tot sociaal kapitaal. SES wordt daarom meegenomen als onafhankelijke variabele, gemeten aan de hand van het hoogst afgeronde opleidingsniveau van de vader of moeder (diegene die het hoogst opgeleid is). Dit komt overeen met de operationalisering van Van Esch et al. (2011). Hiernaast geeft Verweij (2010) aan dat opleidingsniveau één van de meest gebruikte indicatoren is van SES of sociale klasse. De variabele heeft vijf categorieën van laag opgeleid tot hoog opgeleid zodat deze net als in voorgaand onderzoek (Van Esch et al., 2011) als intervalvariabele kan worden behandeld.

De laatste onafhankelijke variabele is **etniciteit**. In nagenoeg ieder sociaal kapitaal onderzoek blijkt etniciteit invloed te hebben op het sociaal kapitaal dat iemand bezit (o.a. Van Esch et al., 2011; Verhaeghe, 2011). Om deze reden is bepaald of leerlingen autochtoon zijn, eerste generatie

allochtoon, tweede generatie allochtoon of derde generatie allochtoon. Het is (nog) niet gebruikelijk om de derde generatie allochtonen mee te nemen in onderzoek. Toch benadrukt het CBS (2010) dat dit in de toekomst een rol kan gaan spelen. Gezien de jonge doelgroep wordt in dit onderzoek deze optie meegenomen. Gezien de grootte van de steekproef en omdat er relatief weinig niet-westerse allochtonen in de steekproef zaten, is ervoor gekozen twee verschillende variabelen te maken. Eén voor autochtoon versus allochtoon en één voor autochtoon versus (eerste, tweede of derde generatie) niet-westerse allochtoon. De groep autochtone leerlingen is de referentiecategorie bij beide variabelen en als vanzelfsprekend worden de dummyvariabelen niet in hetzelfde model gebruikt.

Volgens Lin (2001), Van Tubergen en Volker (2014) en Van Esch et al. (2011) speelt **geslacht** een rol in de toegang tot sociaal kapitaal. Ondanks dat dit onderzoek zich niet richt op verschillen op basis van geslacht, wordt er wel rekening gehouden met verschillen die door geslacht verklaard worden. Om deze reden wordt geslacht meegenomen als *controlevariabele*, waarbij 1=man (referentiecategorie) en 2=vrouw.

4.4.2 Afhankelijke variabelen

De afhankelijke variabele is sociaal kapitaal. Omdat deze studie een nieuwe dimensie tracht te onderscheiden, is sociaal kapitaal opgedeeld in *negatief* sociaal kapitaal en *positief* sociaal kapitaal. In de theoretische verkenning is onderscheid gemaakt in een structurele en cognitieve component van beide dimensies van sociaal kapitaal.

Positief sociaal kapitaal

De **structurele component** van positief sociaal kapitaal bestaat uit verbindend en overbruggend sociaal kapitaal. Dit wordt gemeten door gebruik van de *Multiberoepen Position Generator*. Dit meetinstrument is ontwikkeld door Van Esch et al. (2011) om verbindend en overbruggend sociaal kapitaal van mbo-leerlingen te meten. De basis voor dit meetinstrument werd gelegd door Lin en Dumin (1986), die de *Position Generator* (PG) ontwikkelden om het potentieel aan hulpbronnen in het sociale netwerk te meten. Lin en Dumin (1986) wilden hiermee het ongemobiliseerde sociaal kapitaal in kaart brengen. Dit is gebaseerd op de eerder besproken 'onzichtbare hand van sociaal kapitaal', wat betekent dat sociaal kapitaal niet perse gemobiliseerd hoeft te worden om er profijt van te hebben (Lin, 2008). Dit komt overeen met de structurele component van sociaal kapitaal, waarvoor geldt dat de omvang en diversiteit worden gemeten om de mogelijkheden van het sociale netwerk in kaart te brengen. De PG geldt als één van de meest gebruikte en betrouwbaarste meetinstrumenten om de omvang en diversiteit van sociaal kapitaal te meten (Van der Gaag, Sijnders & Flap, 2004). De PG herbergt normaal gesproken 10 tot 30 beroepen en vraagt of de respondent

familie, vrienden of kennissen heeft die dit beroep uitoefenen (Van der Gaag & Webber, 2008). De Multiberoepen PG telt 28 clusters van één of enkele vergelijkbare beroepen (zie bijlage D voor een voorbeeld). Hiermee hebben Van Esch et al. (2011) een variant op de PG ontwikkeld die beter aansluit op het referentiekader van mbo-leerlingen.

Het *verbindende sociaal kapitaal* wordt gemeten door de score op te tellen van het aantal beroepen waarvan de leerling aangeeft dat iemand in de familie *of* vriendenkring dit beroep beoefent. In de literatuur wordt immers aangenomen dat sterke banden, oftewel verbindend sociaal kapitaal, wordt gevormd door familie en/ of vrienden (Van Esch et al., 2011; Woolcock, 2001; Granovetter, 1973). De somscore hiervan staat voor het verbindende sociaal kapitaal dat de leerling bezit.

Het *overbruggende sociaal kapitaal* wordt gemeten door de score op te tellen van het aantal beroepen waarvan de leerling aangeeft dat iemand in de *kennissenkring* dit beroep beoefent. Kennissen worden in de literatuur omschreven als zwakke banden of overbruggend kapitaal (Van Esch et al., 2011; Woolcock, 2001; Granovetter, 1973). Ook hierbij staat de somscore voor het overbruggende sociaal kapitaal dat de leerling bezit. Voor een overzicht van de Multiberoepen PG zie item 7 van de enquête, opgenomen in bijlage D.

De **cognitieve component** van positief sociaal kapitaal wordt gemeten door de sociale steun die de leerling ervaart van familie, vrienden en/of kennissen. Ferlander (2007) hanteert vier vormen van sociale steun in haar onderzoek naar sociaal kapitaal. Dit zijn emotionele steun, instrumentele steun, informationele steun en sociaal kameraadschap, gebaseerd op de conceptualisatie van sociale steun door House (1981). Vinokur en Van Ryn (1993) gebruikten acht items om sociale steun te meten. Deze items zijn vertaald in het Nederlands en toegankelijk geformuleerd zodat mbo-leerlingen van zowel niveau 2 als niveau 4 de vragen direct konden begrijpen. Op de vraag: '*Hoe vaak is er iemand in jouw omgeving (familie, vrienden of kennissen) die...*', volgden de items. Een voorbeeld hiervan is '*..je aanmoedigt met betrekking tot je school of stage?*'. Aangezien uit de pilot-interviews bleek (zie bijlage B) dat vooral emotionele en praktische steun werd ervaren door mbo-leerlingen zijn er twee extra vragen toegevoegd met betrekking tot deze aspecten van sociale steun, waardoor het totale aantal items op tien komt. De vragen die zijn toegevoegd zijn '*..je goed helpt met het maken van taken voor school of stage?*' en '*..je het gevoel geeft dat je op haar of hem kunt rekenen?*'. De vragen werden beantwoord op basis van een 5-punt Likertschaal, waarbij: 1 = nooit, 2 = bijna nooit, 3 = soms, 4 = vaak en 5 = heel vaak. Een factoranalyse toont één factor met een Eigenwaarde hoger dan 1 (Eigenwaarde = 5.73), wat de interne validiteit van het meetinstrument bevestigt.

Negatief sociaal kapitaal

De **structurele component** van negatief sociaal kapitaal wordt gemeten aan de hand van de omvang van het negatieve netwerk. Uit de pilot-interviews bleek dat bijvoorbeeld het in aanraking komen met drugs een negatieve invloed kan hebben op jongeren (zie bijlage B). Hiernaast stelt Lin (2008) dat ook ongemobiliseerde bronnen van sociaal kapitaal invloed hebben op sociaal kapitaal. Met betrekking tot negatief sociaal kapitaal zouden dit personen in de omgeving van leerlingen kunnen zijn die bijvoorbeeld werkloos zijn of zich inlaten met criminele activiteiten. Aangezien een meetinstrument hiervoor in de literatuur ontbreekt, zijn de pilot-interviews als uitgangspunt genomen om negatieve 'activiteiten' te formuleren. Deze zijn aangevuld door verwante activiteiten toe te voegen. Op basis hiervan zijn de volgende acht items gecreëerd: 'Kun je aangeven hoeveel mensen je kent binnen jou familie, vrienden of kennissen die...', '*...werkloos zijn*', '*...geen opleiding hebben afgerond*', '*...een uitkering krijgen terwijl ze eigenlijk wel kunnen werken*', '*...andere mensen oplichten om aan geld te komen*', '*...drugs dealen*', '*...af en toe stelen om aan (extra) geld te komen*', '*...zwaardere diefstal plegen*', '*...andere criminele activiteiten begaan*'. Beseffende dat het hier om gevoelige vragen gaat, is ervoor gekozen dit niet uit te splitsen in familie, vrienden of kennissen, maar om aantallen te vragen. Na analyse van de resultaten bleek dat de somscore op de acht items zorgde voor veel uitschieters ($M=7.4$, $SD=10.6$, minimum=0, maximum=76). Om toch inzicht te krijgen in de aanwezigheid van structureel negatief sociaal kapitaal is voor ieder item bepaald of deze vorm wel (aanwezig=1) of niet aanwezig is (afwezig=0). De somscore hiervan op de acht items geeft een indicatie van de omvang van het negatieve netwerk.

De **cognitieve component** van negatief sociaal kapitaal bestaat uit sociale ondermijning, een externe LOC van de omgeving en directe negatieve beïnvloeding.

Sociale ondermijning lijkt op basis van zowel de literatuur als de pilot-interviews een rol te spelen in negatief sociaal kapitaal. Vinokur en Van Ryn (1993) gebruiken zeven items om sociale ondermijning te meten onder vrienden en familie, gebaseerd op een meetinstrument ontwikkeld door Abbey, Abramis en Caplan (1985). De items zijn vertaald naar het Nederlands en toegankelijk geformuleerd zodat niveau 2 en niveau 4 leerlingen de vragen begrijpen. Op de vraag: '*Hoe vaak is er iemand in jou omgeving (familie, vrienden en kennissen) die...*', volgden de items. Een voorbeeld hiervan is '*...zegt dat jouw school of stage niks voorstelt?*'. Uit de pilot-interviews bleek dat leerlingen soms ook ervaren dat het netwerk geen of onjuiste informatie geeft, daarom zijn twee items hierover toegevoegd. Ook is één item toegevoegd over emotionele beïnvloeding van sociale ondermijning, aangezien dit op basis van de theorie en pilot-interviews zowel bij positief als negatief sociaal kapitaal een rol lijkt te spelen. De vragen die zijn toegevoegd zijn: '*...ervoor zorgt dat je niet voldoende informatie kreeg over je school of stage*', '*...ervoor zorgt dat je de verkeerde informatie*

kreeg over je school of stage' en '...ervoor zorgt dat je geen vertrouwen hebt in jezelf'. De tien vragen werden beantwoord op basis van een 5-punt Likertschaal, waarbij: 1 = nooit, 2 = bijna nooit, 3 = soms, 4 = vaak en 5 = heel vaak.

De *externe LOC van de omgeving* is een variatie op de benadering van LOC als persoonlijkheidskenmerk. Getracht wordt om de mate van externe LOC van het sociale netwerk van de leerling in kaart te brengen. Uit de pilot-interviews bleek dat dit relevant kan zijn met betrekking tot negatief sociaal kapitaal. Hiervoor zijn vier items uit de *Locus of Control Scale* van Spector (1988) gebruikt. Deze items zijn naar het Nederlands vertaald en zo geformuleerd dat deze op het sociale netwerk van de leerling waren gericht, in plaats van op het individu zoals normaal gesproken gebeurt bij het meten van de LOC. Leerlingen gaven aan hoe vaak iemand in hun sociale omgeving zei dat: '*...je vooral geluk moet hebben in het leven*', '*...dat het geen zin heeft om je best te doen*', '*...dat je doelen niet kunt bereiken zonder hulp van anderen*' en '*...dat het niet je eigen schuld is als er wat misgaat*'. Er is ook hier gebruik gemaakt van een 5-punt Likertschaal met dezelfde indeling van antwoordcategorieën.

De laatste afhankelijke variabele is de *negatieve invloed* van de omgeving op de leerling. Deze variabele is volledig tot stand gekomen op basis van letterlijke citaten uit de pilot-interviews (zie bijlage B). Drie items zijn opgenomen in de enquête, volgend op de vraag: Hoe vaak zegt iemand in jou omgeving (familie, vrienden of kennissen).. *'...dat je beter kunt stoppen met school*', '*... dat het niet uitmaakt of je je diploma haalt*' en '*...dat studeren niks voor jou is*'. Wederom is gebruik gemaakt van dezelfde 5-punt Likertschaal. Na een eerste analyse bleek dat deze variabele niet normaal verdeeld is, 147 van de 246 leerlingen gaf aan nooit deze negatieve invloed te ervaren in het sociale netwerk. Op basis hiervan is ervoor gekozen deze variabele in een dummy variabele om te zetten, waarbij er wel sprake is van negatieve beïnvloeding of waarbij er geen sprake is van negatieve beïnvloeding (referentiecategorie).

4.5 Analysemethoden, betrouwbaarheid en validiteit

In dit onderzoek wordt gebruik gemaakt van factoranalyses, multivariate variantieanalyses (MANOVA), T-toetsen, bivariate correlatieanalyses en standaard multiple regressieanalyses. Voordat deze analyses uitgevoerd mogen worden, moeten eerst een aantal assumpties getoetst worden. In deze paragraaf wordt eerst getoetst in hoeverre de afhankelijke variabelen aan deze assumpties voldoen.

Hiernaast is het ook nodig de betrouwbaarheid en validiteit van de verschillende variabelen te toetsen (Field, 2009). De betrouwbaarheid wordt getoetst om de reproduceerbaarheid van het onderzoek in kaart te brengen. Dit houdt in dat als het onderzoek een tweede keer uitgevoerd zou worden, dezelfde resultaten gegenereerd worden (Rossi, Lipsey & Freeman, 2004). De Cronbach's

alpha is een veelgebruikte maat voor de betrouwbaarheid van meetschalen (Allen & Bennett, 2012). Deze maat geeft de interne consistentie tussen de items weer die één dimensie meten. Tot slot wordt de interne validiteit van het onderzoek bepaald. De interne validiteit betekent of er gemeten wordt wat gemeten beoogd te worden (Rossi, Lipsey & Freeman, 2004). Dit wordt nagegaan door voor iedere dimensie factoranalyses uit te voeren (zie resultatensectie). De externe validiteit staat voor de generaliseerbaarheid van het onderzoek, welke is behandeld in paragraaf 4.2 (Rossi, Lipsey & Freeman, 2004).

4.5.1 Toetsassumpties

De eerste assumptie die geanalyseerd wordt is de normaalverdeling. Hiervoor wordt niet gekeken naar de Kolmogorov-Smirnov of Shapiro-Wilk toetsen, deze staan bekend als rigoreus en overgevoelig voor grote datasets (Field, 2013). In plaats hiervan worden de histogrammen van de variabelen geanalyseerd. Op basis van de histogrammen zijn de variabelen normaal verdeeld te noemen. De tweede assumptie waaraan voldaan moet worden is de afwezigheid van multicollineariteit, wat verwijst naar extreme correlaties tussen variabelen (Allen & Bennett, 2012). Voor de MANOVA en factoranalyse is het belangrijk dat de *afhankelijke* variabelen niet extreem correleren. Hiervoor wordt een grens gehanteerd van een maximale correlatie van 0.8 (Field, 2013). Uit de correlatiematrix (zie tabel 3) blijkt dat de afhankelijke variabelen niet extreem correleren, wat betekent dat aan deze assumptie wordt voldaan. Overigens valt uit de correlatietabel op te maken dat er meerdere absolute correlaties zijn van meer dan 0.3, waardoor factoranalyses zinvol zijn (field, 2013). Voor een standaard multiple regressie analyse wordt multicollineariteit gemeten door de Variance Inflation Factor (VIF) (Field, 2013). Deze toets meet of de *onafhankelijke* variabelen niet extreem correleren, hiervoor moeten de VIF scores binnen het criterium 0.2 - 10 vallen (Allen & Bennett, 2012). Met VIF scores tussen de 1.03 en 2.1 wordt aan deze assumptie voldaan. De derde assumptie is dat er een lineaire relatie is tussen de variabelen. In paragraaf 4.4.2 is besproken dat er bij de variabelen *negatieve beïnvloeding* en de *omvang van het negatieve netwerk* uitschieters waargenomen waren. Nadat deze variabelen in dummyvariabelen omgezet zijn is er afgaande op de scatter plots sprake van lineaire relaties tussen de variabelen. Voor de MANOVA en T-toetsen geldt de assumptie dat de homogeniteit van de variantie binnen de groepen ongeveer gelijk moet zijn (Allen & Bennett, 2012). Hiervoor wordt nagegaan of Levene's test een significante waarde aangeeft, wat betekent dat de variantie binnen de groepen verschilt. Wanneer er sprake is van een significante waarde wordt hier rekening mee gehouden tijdens de interpretatie van de output van de desbetreffende toets.

4.5.2 Betrouwbaarheid

Voor alle afhankelijke variabelen is de betrouwbaarheid gemeten aan de hand van de Cronbach's alpha waarde. Behalve de *externe LOC van de omgeving*, blijkt dat iedere schaal een acceptabele tot goede betrouwbaarheid heeft. Geen enkele keer hoefden er items verwijderd te worden voor een hogere betrouwbaarheid. Ook voor de externe LOC van de omgeving geldt dat de slechte betrouwbaarheid niet verhoogd kan worden door items te verwijderen. Dit betekent dat er voorzichtigheid geboden is met betrekking tot de resultaten van deze variabele.

Tabel 2: Cronbach's alpha van de afhankelijke variabelen.

Variabele	Aantal items	Cronbach's alpha
Sociale steun	10	.915
Verbindend kapitaal	56	.758
Overbruggend kapitaal	28	.763
Sociale ondermijning	10	.862
Externe LOC van de omgeving	4	.547
Negatieve beïnvloeding	3	.709
Omvang van het negatieve netwerk	8	.731

5. Resultaten

In dit hoofdstuk zullen de onderzoeksvragen beantwoord worden aan de hand van verschillende analyses uitgevoerd middels SPSS, versie 20. De eerder opgestelde hypothesen vormen de leidraad binnen deze resultatensectie. De eerste deelvraag vormt hier een uitzondering op, aangezien er geen hypothese is opgesteld over de aspecten binnen negatief sociaal kapitaal. In dit geval kan alleen bekeken worden of de gekozen operationalisering van negatief sociaal kapitaal één factor vormt en of deze betrouwbaar is. Voor de beschrijvende statistieken van de onderzoekspopulatie met betrekking tot opleidingskenmerken, leeftijd en geslacht, zie tabel 1 in paragraaf 4.2. Paragraaf 5.1 gaat in op de beschrijvende statistiek van de afhankelijke variabelen.

5.1 Beschrijvende statistiek afhankelijke variabelen

De beschrijvende statistieken geven een eerste overzicht van de gemiddelde scores en standaarddeviaties van de afhankelijke variabelen, in dit geval de componenten van negatief en positief sociaal kapitaal. Tabel 3 geeft de beschrijvende statistiek voor de afhankelijke variabelen weer.

Tabel 3: Beschrijvende statistiek van de afhankelijke variabelen

Afhankelijke variabelen	N	Minimum	Maximum	M	SD
<u>Positiefsociaal kapitaal</u>					
Verbindend sociaal kapitaal	247	0	23	9.85	4.4
Overbruggend sociaal kapitaal	247	0	24	5.87	4.26
Sociale steun	245	1	5	3.72	.71
<u>Negatiefsociaal kapitaal</u>					
Omvang negatieve netwerk	247	0	8	2.53	2.02
Sociale ondermijning	244	1	5	1.84	.62
Externe LOC omgeving	244	1	4.25	2.34	.64
Negatieve beïnvloeding	247	0	1	.41	.49

In tabel 3 is te zien dat de variabele sociale steun, sociale ondermijning en externe LOC van de omgeving missende waarden telt. Om de betrouwbaarheidswaarden (zie paragraaf 4.5) van de meetschalen te kunnen garanderen moeten alle items op de desbetreffende meetschaal ingevuld zijn. Missende waarden leiden ertoe dat de *leerling* met betrekking tot die variabele verwijderd wordt. Op basis van tabel 3 is verder te zien dat leerlingen over het algemeen een groter verbindend netwerk hebben in vergelijking met het overbruggende netwerk (respectievelijk $M=9.85$ en $M=5.87$). De score van $M=3.72$ voor sociale steun indiceert dat leerlingen gemiddeld soms tot vaak sociale steun ervaren uit het sociale netwerk. Verder valt hieruit op te maken dat 68% van de leerlingen soms tot vaak/ heel vaak sociale steun ervaren ($SD=.71$). Met betrekking tot de omvang van het

negatief sociaal kapitaal, is te zien dat leerlingen tussen de twee en drie mensen kennen in het sociale netwerk die een negatieve invloed zouden kunnen hebben op basis van hun activiteiten (M=2.53). Sociale ondermijning wordt niet vaak ervaren door leerlingen (M=1.84), wel is er sprake van uitschieters waarbij vaak sociale ondermijning wordt ervaren (SD=.62, Max=5). De leerlingen ervaren niet vaak tot soms een externe LOC van de omgeving in het sociale netwerk (M=2.34). Voor negatieve beïnvloeding van de omgeving valt op te maken dat er bij 41% van de leerlingen wel eens sprake is van negatieve beïnvloeding (0=geen sprake van negatieve beïnvloeding, 1=sprake van negatieve beïnvloeding).

5.2 Negatief sociaal kapitaal

De eerste deelvraag binnen dit onderzoek gaat in op de samenstelling van negatief sociaal kapitaal. In dit onderzoek bestaat negatief sociaal kapitaal uit de omvang van het negatieve netwerk, sociale ondermijning, externe LOC van de omgeving en directe negatieve beïnvloeding. De vraag waar negatief sociaal kapitaal uit bestaat is echter (nog) niet falsifieerbaar, vanwege het ontbreken van uitgediepte theoretische concepten is er geen hypothese voor opgesteld. De betrouwbaarheid is matig voor de externe LOC van de omgeving goed voor de andere componenten (zie paragraaf 4.5 voor de Cronbach's Alpha waarden). Een factoranalyse per component brengt in kaart of de items de beoogde dimensie meten (Field, 2013). Tabel 4 geeft de Eigenwaarde en verklaarde variantie weer per dimensie van negatief sociaal kapitaal. De Eigenwaarde geeft het belang weer van de factor voor het meten van de variabele, Kaiser hanteert hierbij een criterium van 1 (Field, 2013).

Verder laden alle items hoger dan 0.4 op de desbetreffende dimensie, waardoor aangenomen mag worden dat deze bij dezelfde dimensie van negatief sociaal kapitaal horen (Allen & Bennett, 2012).

Tabel 4: Eigenwaarde en verklaarde variantie op basis van de factoranalyses

Component	Eigenwaarde	Verklaarde variantie
Omvang van het negatieve netwerk	2.98	37.3 %
	1.25	15.6 % (SOM= 52.9 %)
Sociale ondermijning	4.5	45 %
Externe LOC van de omgeving	1.71	42.8 %
Negatieve beïnvloeding	1.91	63.7 %

In tabel 4 is te zien dat alleen *de omvang van het negatieve netwerk* bestaat uit twee dimensies met een Eigenwaarde groter dan één. Dit is te verklaren op basis van de samenstelling van de items, aangezien drie items vragen naar personen in het sociale netwerk die geen werk of opleiding hebben en vijf items vragen naar personen in het sociale netwerk die zich inlaten met criminele activiteiten. Voor beide categorieën is te veronderstellen dat zij een negatieve rol kunnen

spelen voor een individu. Hoewel de mechanismen mogelijk verschillen (bv. een andere werknorm bij werklozen vs. onwettige normen bij criminele contacten), gaat het bij de structurele component niet om het mogelijke mechanisme, maar ook de aanwezigheid van de negatieve bron. Om deze reden wordt de omvang van het negatieve netwerk *niet* opgedeeld in twee aparte dimensies.

Om negatief sociaal kapitaal in zijn geheel te valideren als concept is wederom een factoranalyse uitgevoerd waarin *alle componenten* zijn opgenomen. Gezien de theoretische basis wordt verwacht dat er twee factoren gemeten worden: structureel negatief sociaal kapitaal en cognitief negatief sociaal kapitaal. Een factoranalyse is uitgevoerd met twee vastgestelde factoren, zoals verwacht op basis van de theorie (Ferlander, 2007). Bijlage E toont de resultaten van deze factoranalyse. In deze tabel is te zien dat de items die verschillende componenten van cognitief sociaal kapitaal beogen te meten hoger dan het criterium van 0.4 laden op deze dimensie (behalve voor het concept externe LOC van de omgeving). Ook de items die structureel negatief sociaal kapitaal beogen te meten, laden (met uitzondering van het eerste item) hoger dan 0.4 op deze dimensie. De totaal verklaarde variantie is 34.4 %. Uit deze analyse kan opgemaakt worden dat de componenten meten wat zij beogen te meten binnen negatief sociaal kapitaal. Echter, de (lage) totaal verklaarde variantie doet vermoeden dat er meerdere factoren een rol spelen binnen negatief sociaal kapitaal. Verder kunnen er op basis van de lage betrouwbaarheid (tabel 2) en validiteit (bijlage E) vraagtekens gezet worden bij het concept *externe LOC van de omgeving*.

5.3 Toetsende analyses

5.3.1 De relatie tussen positief en negatief sociaal kapitaal

Om de grootte en richting te bepalen van de lineaire relatie tussen de verschillende componenten van positief en negatief sociaal kapitaal is een bivariate Pearson's correlatie coëfficiënt (r) berekend. In tabel 5 zijn de correlaties tussen de verschillende componenten van positief en negatief sociaal kapitaal opgenomen.

Tabel 5: Bivariate correlatieanalyse tussen (verschillende componenten van) positief en negatief sociaal kapitaal

	Sociale steun	Verbindend kapitaal	Overbruggend kapitaal	Sociale ondermijning	Externe LOC omgeving	Negatieve beïnvloeding	Omvang negatieve netwerk
Sociale steun	1	.030	.216**	-.285**	.114	-.150*	.028
Verbindend kapitaal		1	.171**	.123	.034	.087	.223**
Overbruggend kapitaal			1	.047	.112	.034	.163**
Sociale ondermijning				1	.321**	.309**	.158*
Externe LOC omgeving					1	.303**	.005
Negatieve beïnvloeding						1	.131*
Omvang negatieve netwerk							1

*Significante verschillen zijn aangemerkt met $*p < 0.05$ en $**p < 0.01$.

Aangezien het om meerdere componenten gaat binnen positief en negatief sociaal kapitaal, worden de onderlinge relaties apart besproken. De bivariate correlatie tussen sociale steun en sociale ondermijning is zoals verwacht negatief. Dit betekent dat mensen die meer sociale steun ervaren minder sociale ondermijning ervaren, en vice versa. De effectgrootte is echter zwak, $r(245) = -.285$, $p < .01$. Deze relatie blijft significant als er door middel van een regressieanalyse wordt gecontroleerd voor geslacht, SES en etniciteit, $R^2 = .094$, $F(4, 213) = 5.557$, $p < .001$. Ook de relatie tussen sociale steun en negatieve beïnvloeding is zoals verwacht negatief, deze effectgrootte is wederom zwak, $r(245) = -.150$, $p < .05$. Echter, de relatie tussen sociale steun en negatieve beïnvloeding blijkt niet significant als er in een regressieanalyse wordt gecontroleerd voor geslacht, SES en etniciteit. Zoals verwacht correleren de cognitieve componenten sociale ondermijning en sociale steun negatief. Meer sociale steun betekent dus minder sociale ondermijning vanuit het sociale netwerk, ook na het controleren voor SES, etniciteit en geslacht.

Opvallend is de positieve relatie van de structurele componenten van positief en negatief sociaal kapitaal. Voor overbruggend kapitaal geldt een correlatie met negatief kapitaal van $r(245)$

=.163, $p < .01$ en voor verbindend kapitaal $r(245) = .223$, $p < .01$. Echter, na het controleren voor SES, etniciteit en geslacht in een regressieanalyse, blijkt alleen verbindend kapitaal nog een significante relatie te hebben met de structurele component van negatief sociaal kapitaal. Met andere woorden, als leerlingen een groter hecht netwerk hebben, hangt dit samen met een grotere omvang van het negatieve netwerk van de leerling.

Hypothese 3 kan op basis van de resultaten niet stellig verworpen of aangenomen worden. Voor de cognitieve componenten kan gesteld worden dat meer sociale steun samenhangt met minder sociale ondermijning. Op basis hiervan kan de hypothese aangenomen worden voor de cognitieve component sociaal kapitaal. Echter, voor de structurele component is een significant positieve correlatie gevonden, waar een negatieve correlatie verwacht werd. Deze resultaten betekenen dat als leerlingen een groter positief sociaal netwerk hebben, zij ook een grotere omvang van het negatief sociaal netwerk hebben. Dit is tegen de verwachting van *hypothese 4*. Voor de structurele component van sociaal kapitaal moet deze hypothese verworpen worden.

5.3.2 Verschillen tussen laag- en middelbaar opgeleiden

De tweede deelvraag gaat in op verschillen in sociaal kapitaal tussen laag- en middelbaar opgeleide leerlingen. Middels een MANOVA is getoetst of mbo niveau 4 leerlingen meer positief sociaal kapitaal bezitten dan niveau 2 leerlingen. De MANOVA was significant, $F(2, 242) = 4.544$, $p = .004$, partial $n^2 = .054$, waardoor de aanwezigheid van een niveaoverschil met betrekking tot positief sociaal kapitaal aangenomen mag worden. Wel wijst de partial n^2 (.054) op een zwak tot matig effect (Allen & Bennett, 2012). Vervolgens werden T-toetsen uitgevoerd om de verschillen per component tussen niveau 4 en niveau 2 leerlingen te toetsen. T-toetsen maken duidelijk dat niveau 4 leerlingen significant meer verbindend kapitaal hebben dan niveau 2 leerlingen, $t(245) = -2.962$, $p < .01$. Dit betekent dat H1a wordt aangenomen. Ook ontvangen niveau 4 leerlingen significant meer sociale steun dan niveau 2 leerlingen, $t(243) = -2.055$, $p < .05$. Op basis hiervan wordt ook H1c aangenomen. Voor overbruggend kapitaal zijn er tegen de verwachting in geen significante verschillen gevonden tussen deze groepen, waarmee H1b niet is bevestigd.

Er is ook een MANOVA uitgevoerd om te onderzoeken of niveau 2 leerlingen meer negatief sociaal kapitaal bezitten dan niveau 4 leerlingen. Deze resultaten geven geen significante verschillen weer tussen de groepen leerlingen met betrekking tot de gecombineerde variabelen van negatief sociaal kapitaal, $F(3, 137) = 0.790$, $p = .533$, partial $n^2 = .013$. T-toetsen tussen de individuele afhankelijke variabelen tonen ook geen significante waarden. Op basis hiervan kan gesteld worden dat er geen verschillen zijn tussen niveau 2 en niveau 4 leerlingen met betrekking tot negatief sociaal kapitaal, waarop H4 niet wordt bevestigd.

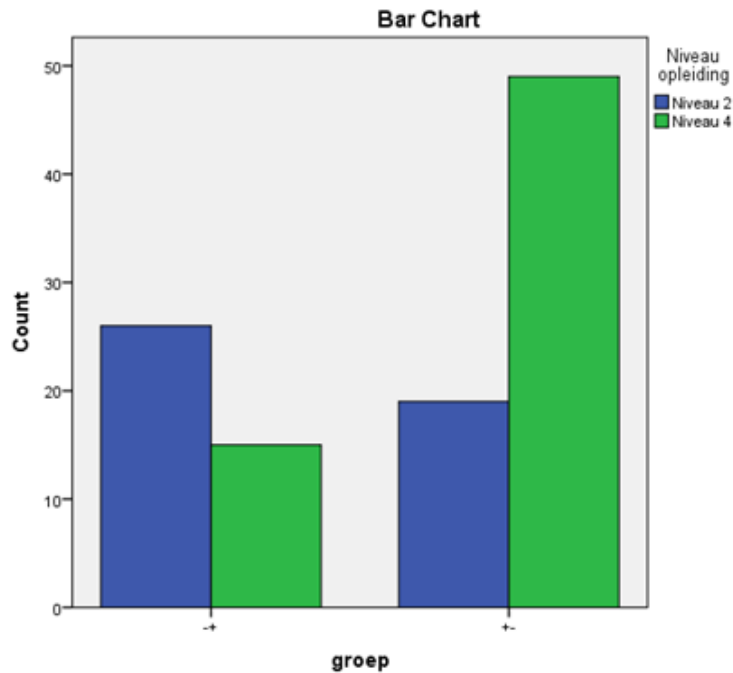
Verder wordt op basis van de theorie verwacht dat *kwetsbare groepen* met een groter homogeen netwerk meer negatief sociaal kapitaal bezitten (H2). Middels standaard multiple regressie analyses is bekeken of verbindend kapitaal van niveau 2 leerlingen samenhangt met ieder van de componenten van negatief sociaal kapitaal. Voor geen van de componenten van negatief sociaal kapitaal blijkt dit het geval te zijn, waardoor H2 wordt verworpen. Een homogeen netwerk onder mbo niveau 2 leerlingen hangt *niet* samen met het bezit van meer negatief sociaal kapitaal.

Tot slot is geanalyseerd wat de relatie is tussen opleidingsniveau en de identificatie van de meest kwetsbare- en minst kwetsbare leerlingen. In een 2 x 2 kruistabel (tabel 6) is het totaal van de positief structurele component (de som van verbindend en overbruggend kapitaal) tegenover het totaal van de negatief structurele component (de omvang van het negatieve netwerk) gezet.

Tabel 6: Kruistabel met de verdeling van leerlingen die onder- of boven gemiddeld scores op beide componenten van sociaal kapitaal.

		Negatief structurele component		Totaal
		Onder gemiddeld (-)	Boven gemiddeld (+)	
Positief structurele component	Onder gemiddeld (-)	75	41	116
	Boven gemiddeld (+)	68	63	131
Totaal		143	104	247

Tabel 6 geeft onder andere een groep leerlingen (41) weer, die een bovengemiddelde omvang van het negatieve netwerk hebben en tegelijkertijd onder gemiddeld scores op de omvang van het positieve netwerk. Met betrekking tot de verhouding van positief/ negatief sociaal kapitaal lijkt deze groep het meest kwetsbaar. Voor een andere groep leerlingen (68) geldt dat deze een bovengemiddelde omvang hebben van het positieve netwerk en een ondergemiddelde omvang van het negatieve netwerk. Deze groep lijkt het minst kwetsbaar in relatie tot de verhouding positief/ negatief sociaal kapitaal. In figuur 3 zijn deze twee groepen uiteengezet in niveau 2 en niveau 4 leerlingen. Met een non-parametrische Chi² toets ($\alpha = .05$) is geanalyseerd of opleidingsniveau gerelateerd is aan leerlingen in de minst- versus meest kwetsbare groep ten aanzien van structureel sociaal kapitaal. De Chi² toets was statistisch significant, $\chi^2 (1, N=109) = 13.3, p < .001$. Echter, de relatie tussen opleidingsniveau en het hebben van een kwetsbaar of niet kwetsbaar (structureel) sociaal netwerk is klein tot matig, $\phi = .349$ (Allen & Bennett, 2012). Aan de hand van deze Phi coëfficiënt kan berekend worden dat ($\phi^2 = .122$) 12.2 % van de variëteit in de data van kwetsbare groepen verklaard kan worden op basis van opleidingsniveau. Deze resultaten betekenen dat niveau 2 leerlingen vaker dan niveau 4 leerlingen tot de kwetsbare groep behoren. Voor de cognitieve componenten van positief en negatief sociaal kapitaal zijn deze verschillen niet gevonden (bv. sociale ondermijning versus sociale steun, $\chi^2 (3, N=242) = 2.9, p = .412$).

Figuur 3: Staafdiagram met de meest kwetsbare groep (-+) en minst kwetsbare groep (+-) met betrekking tot de structurele componenten van positief en negatief sociaal kapitaal.

5.3.3 Achtergrondkenmerken van leerlingen als voorspellers voor sociaal kapitaal?

In deelvraag drie staat de invloed van achtergrondkenmerken, zoals etniciteit en SES, op negatief en positief sociaal kapitaal centraal. Op basis van hypothese 5 wordt verwacht dat niet-westerse allochtonen minder positief en meer negatief sociaal kapitaal bezitten dan autochtone leerlingen. Het resultaat van de T-toetsen is weergegeven in tabel 7 en tabel 8. In beide tabellen is te zien dat er voor positief sociaal kapitaal geen significante verschillen zijn gevonden voor verschil in etniciteit. Dit is niet zoals verwacht in H5, waardoor deze hypothese met betrekking tot positief sociaal kapitaal niet wordt bevestigd. In zowel tabel 7 als tabel 8 is te zien dat er voor negatief sociaal kapitaal alleen significante verschillen zichtbaar zijn voor de omvang van het negatieve netwerk. Zowel voor de groep autochtoon versus (*westers en niet-westerse*) allochtoon als voor de groep autochtoon versus niet-westerse allochtoon betekenen deze verschillen dat allochtone leerlingen een grotere omvang hebben van het negatieve netwerk, oftewel de structurele component van negatief sociaal kapitaal. Dit betekent dat H5 alleen voor de structurele component van negatief sociaal kapitaal aangenomen wordt.

Tabel 7: Resultaten van de T-toets voor verschillen tussen autochtonen en (*westerse en niet-westerse*) allochtonen voor positief en negatief sociaal kapitaal

	Autochtonen		Westerse en niet-westerse allochtonen		Verskil in gemiddelde
	n	M	n	M	
Positief sociaal kapitaal					
Sociale steun	158	3.74	89	3.67	0.07
Verbindend kapitaal	158	9.53	89	10.44	.91
Overbruggend kapitaal	158	5.82	89	5.94	.12
Negatief sociaal kapitaal					
Sociale ondermijning	155	1.79	89	1.92	.13
Externe LOC van de omgeving	158	2.33	86	2.37	.04
Negatieve beïnvloeding	158	.38	89	.45	.07
Omvang negatieve netwerk	158	2.29	89	2.96	.67*

*Significante verschillen zijn aangemerkt met * $p < .05$

Tabel 8: Resultaten van de T-toets voor verschillen tussen autochtonen en *niet-westerse* allochtonen voor positief en negatief sociaal kapitaal

	Autochtonen		Niet-westerse allochtonen		Verskil in gemiddelde
	n	M	n	M	
Positief sociaal kapitaal					
Sociale steun	158	3.74	48	3.66	0.08
Verbindend kapitaal	158	9.53	48	10.50	.97
Overbruggend kapitaal	158	5.82	48	5.40	.42
Negatief sociaal kapitaal					
Sociale ondermijning	155	1.79	48	1.92	.13
Externe LOC van de omgeving	158	2.33	48	2.29	.04
Negatieve beïnvloeding	158	.38	48	.40	.02
Omvang negatieve netwerk	158	2.29	48	3.35	.94**

*Significante verschillen zijn aangemerkt met ** $p < .01$

Voor de relatie tussen de SES van de leerling en de invloed hiervan op negatief en positief sociaal kapitaal zijn standaard multiple regressieanalyses uitgevoerd. Op basis van hypothese 6 wordt verwacht dat naarmate de SES van de leerling stijgt, het bezit van positief sociaal kapitaal toeneemt en het bezit van negatief sociaal kapitaal afneemt. In tabel 9 en tabel 10 zijn de resultaten van de regressieanalyses te zien.

Tabel 9: Regressieanalyses met componenten van positief sociaal kapitaal als afhankelijke variabelen.

Positief sociaal kapitaal		Sociale steun	Verbindend kapitaal	Overbruggend kapitaal
<i>SES gezin van de leerling</i>	B	.105	1.285	.513
	T	2.078	4.190	1.688
	Sign. (p)	.039*	.000**	.093
	R ²	.019	.074	.013

* Significante verschillen zijn aangemerkt met *p<.05 en **p<0.01.

Tabel 10: Regressieanalyses met componenten van negatief sociaal kapitaal als afhankelijke variabelen.

Negatief sociaal kapitaal		Sociale ondermijning	Externe LOC van de omgeving	Negatieve beïnvloeding	Omvang negatieve netwerk
<i>SES gezin van de leerling</i>	B	.022	-.057	-.034	.154
	T	.449	-1.138	-.898	1.002
	Sign. (p)	.654	.256	.370	.317

In tabel 9 is te zien dat SES van de leerling een significant deel verklaart van de variantie van sociale steun en verbindend kapitaal. Uit de positieve (B) regressiecoëfficiënt bij beide variabelen is op te maken dat een hogere SES van de leerling leidt tot meer sociale steun en meer verbindend kapitaal. Hierbij moet opgemerkt worden dat de effectgrootte voor sociale steun klein is ($R^2 = .019$), en voor verbindend kapitaal klein tot matig is ($R^2 = .074$) (Allen & Bennett, 2012). Deze resultaten geven aan dat leerlingen uit een gezin met een hogere SES meer sociale steun en meer verbindend kapitaal (als componenten van positief sociaal kapitaal) bezitten dan leerlingen uit een gezin met een lagere SES. In tabel 10 is te zien dat leerlingen met een hogere SES niet significant meer of minder negatief sociaal kapitaal bezitten dan leerlingen met een lagere SES. Dit betekent dat H6 niet wordt bevestigd met betrekking tot negatief sociaal kapitaal. H6 wordt daarentegen wel aangenomen voor sociale steun en verbindend kapitaal, componenten van positief sociaal kapitaal.

6. Conclusie en discussie

De aanleiding voor dit onderzoek berust in het ontstaan van zogenoemde *nieuwe sociale risico's* en recente onderzoeksresultaten waaruit blijkt dat lageropgeleiden het contact met de rest van de samenleving lijken te verliezen (SCP, 2014). Op het eerste oog lijken beide ontwikkelingen nauw samen te hangen. Het zijn immers laagopgeleiden en jongeren die kwetsbaar zijn met betrekking tot nieuwe sociale risico's (Bonoli, 2005) en het rapport van het SCP bevestigt de kwetsbare situatie van lageropgeleiden in Nederland. Toch zou er ook gesteld kunnen worden dat het rapport van het SCP de opkomst van nieuwe sociale risico's paradoxaal genoeg tegen spreekt. Want verliezen zij het contact met de rest van de samenleving omdat lageropgeleiden nu eenmaal kwetsbaar zijn, of zijn lageropgeleiden kwetsbaar omdat zij het contact met de rest van de samenleving verliezen?

Waarschijnlijk bevatten beide vragen een kern van waarheid, maar dit onderzoek hangt samen met de laatste vraag. Sociaal kapitaaltheoretici betogen namelijk dat het sociale netwerk van een individu voorspellend is voor bijvoorbeeld kansen op de arbeidsmarkt, een betere gezondheid of meer geluk (Lin, 2001). Dit komt omdat potentiële hulpbronnen voortvloeien uit het sociale netwerk (Bourieu, 1986). Maar betekent in het geval van lageropgeleiden een klein sociaal netwerk dan een kwetsbare situatie? Of bevatten de sociale netwerken van kwetsbare groepen juist negatieve bronnen?

Ondanks dat er aanwijzingen zijn dat dit zo is (Van der Gaag & Snijders, 2004; Gargiulo & Benassi, 1999; Portes, 1998), is nog geen onderzoek gedaan naar negatieve bronnen van sociaal kapitaal. De combinatie van maatschappelijk belang en wetenschappelijk gemis heeft geleid tot de volgende twee doelstellingen van dit onderzoek, (1) een eerste inzicht geven in de bronnen van negatief sociaal kapitaal en (2) verschillen in kaart brengen tussen verschillende groepen jongeren met betrekking tot bronnen van zowel negatief als positief sociaal kapitaal. Hiervoor is getracht de volgende vraag te beantwoorden: *Welke negatieve bronnen zijn er te onderscheiden in het sociaal kapitaal van jongeren binnen het middelbaar beroepsonderwijs in Nederland en hoe verhouden deze zich tot opleidingsniveau en hulpbronnen van sociaal kapitaal?*

Op basis van de theoretische verkenning en het afnemen van pilot-interviews zijn verschillende concepten vastgesteld als bronnen van negatief sociaal kapitaal. Hiervoor is een scheiding gemaakt, net als bij positief sociaal kapitaal, in structurele en cognitieve componenten. Gezien de explorerende focus met betrekking tot het vormgeven van negatief sociaal kapitaal was het niet mogelijk een eenzijdig concept als de waarheid te presenteren. Wel bevestigden de analyses de structurele en cognitieve component. Dit impliceert dat *de onzichtbare hand van sociaal kapitaal* ook een rol speelt in negatief sociaal kapitaal. In het geval van lageropgeleide jongeren in Nederland betekent dit dat niet alleen de negatieve bronnen die als zodanig worden ervaren een rol spelen, maar dat alleen deel uitmaken van een negatief netwerk zou kunnen zorgen voor bijvoorbeeld een kwetsbare situatie op de arbeidsmarkt. Dit kan echter (nog) niet bevestigd worden op basis van dit

onderzoek. Wat wel bevestigd kan worden is dat wanneer jongeren meer hulpbronnen ervaren in het sociale netwerk, zij minder sociale ondermijning ervaren. Interessanter is de omgekeerde correlatie: jongeren die meer sociale ondermijning ervaren, ervaren minder (positieve) hulpbronnen in het sociale netwerk. Dit betekent dat de eenzijdig rooskleurige benadering van sociaal kapitaal niet opgaat voor jongeren in Nederland. Niet alleen bezitten kwetsbare jongeren minder (positief) sociaal kapitaal, de kans is groot dat er (extra belastende) negatieve bronnen aanwezig zijn. Deze studie toont dat lager opgeleide jongeren vaker kwetsbaar zijn in de toegang tot positief en negatief sociaal kapitaal dan middelbaar opgeleide jongeren. Verder kan er op basis van de resultaten kan gesteld worden dat er aanwijzingen zijn dat niet-westers allochtone jongeren een groter negatief *netwerk* hebben dan autochtone jongeren. Zij ervaren echter niet meer negatieve *bronnen* van sociaal kapitaal. Met betrekking tot positief sociaal kapitaal blijkt dat jongeren uit een gezin met een hogere SES en middelbaar opgeleide jongeren ten opzichte van lageropgeleide jongeren, meer toegang hebben tot positief sociaal kapitaal, behalve het hebben van aantoonbaar meer overbruggend sociaal kapitaal. Opvallend genoeg geldt dit niet voor negatief sociaal kapitaal.

De literatuur binnen het onderwerp nieuwe sociale risico's omschrijft zowel jongeren als lageropgeleiden al als kwetsbare groepen (Bonoli, 2005; Taylor-Gooby, 2004). De opkomst van de post-moderne samenleving gaat gepaard met vele maatschappelijke veranderingen die niet altijd gunstig uitpakken voor deze groepen. Echter, tegelijkertijd streven wij naar een land met meritocratische idealen. Wie de juiste instelling en cognitieve capaciteiten heeft komt op de voor hem of haar bestemde plek. Toch lijkt dit niet te rijmen met de sociaal kapitaaltheorieën en de uitkomsten van dit onderzoek. Als sociaal kapitaal een rol speelt in kansen op de arbeidsmarkt, zoals veelal beoogd wordt, en tegelijkertijd is er ongelijkheid in de toegang tot sociaal kapitaal welke niet altijd gebaseerd is op motivatie en cognitieve capaciteiten, is er dan wel sprake van een meritocratische samenleving? En betekent dit niet dat nieuwe sociale risico's zich juist liëren rond diegene die niet over een groot netwerk kunnen beschikken? Dit zijn vragen die niet beantwoord kunnen worden met de resultaten van dit onderzoek, maar die wel de maatschappelijke en wetenschappelijke aandacht horen te krijgen die zij verdienen.

Maatschappelijk gezien lijkt het belangrijk om jongeren met een kwetsbaar netwerk tijdig te identificeren. Ondanks het feit dat dit onderzoek niet voorziet in de identificatie van kwetsbare subgroepen, lijken er met betrekking tot sociaal kapitaal twee soorten kwetsbare jongeren te zijn: een groep die zich niet goed bewust is van het sociale netwerk en niet goed weet hoe te kunnen profiteren van aanwezige hulpbronnen, en een groep die naast het missen van hulpbronnen te kampen heeft met de aanwezigheid van negatieve bronnen in het sociale netwerk.

Hiermee kom ik direct op de wetenschappelijke implicaties die dit onderzoek biedt. Zoals betoogd in dit onderzoek is er nog te weinig onderzoek gedaan naar negatieve bronnen in het sociale

netwerk van jongeren in Nederland. Dit is toch frappant aangezien Portes al in 1998 schreef over de '*Dark side of social capital*'. Longitudinaal onderzoek waarin uitgebreid kwalitatief negatieve bronnen worden onderzocht en vervolgens over een aantal jaar getoetst, zou aan kunnen tonen wat het effect is van negatieve bronnen op de arbeidsmarktkansen van jongeren. Hiernaast kan worden nagegaan in hoeverre negatieve bronnen chronisch zijn, of net als de pubertijd weer wegebben. Dit zijn een aantal vragen die essentieel zijn om het wetenschappelijke gat met betrekking tot negatief sociaal kapitaal te dichten.

Toekomstig onderzoek naar (negatief) sociaal kapitaal moet rekening houden met een aantal beperkingen binnen deze studie. Ten eerste zal vervolgonderzoek de conceptualisatie van negatief sociaal kapitaal moeten uitbouwen. Het is zeer de vraag of een externe LOC van de omgeving hier een rol in speelt. Als dat wel zo is zal dit concept met andere items gemeten moeten worden. De resultaten laten zien dat de items in dit onderzoek voor teveel interpretatie vatbaar zijn. Ten tweede zou het in toekomstig onderzoek goed zijn om een grotere, representatieve steekproef te gebruiken, waarbinnen de individuele en groepsverschillen (tussen opleidingsniveaus, sectoren) verder onderzocht kunnen worden. Ook de keuze voor mbo niveau 2 leerlingen als lageropgeleiden is voor discussie vatbaar. Alhoewel de afweging binnen dit onderzoek acceptabel en in overeenstemming met voorgaand onderzoek is, strookt dit niet met de veelgebruikte definitie van laagopgeleid door het CBS. De laatste beperking is misschien wel essentieel geweest in dit onderzoek, ondanks dat geprobeerd is er op een aantal manieren rekening mee te houden. Onderzoek naar de negatieve bronnen in het sociale netwerk van jongeren betreft gevoelige en persoonlijke informatie. Het is aannemelijk dat jongeren het onprettig vinden zich kwetsbaar op te stellen in persoonlijke interviews of tijdens het invullen van vragenlijsten in de klas en zich anders voordoen. Toekomstige onderzoekers dienen daarom rekening te houden met hoe Irving Goffman het met de metafoor omschreef, *front stage* en *backstage* gedrag (Miller, 2004). Met deze typerende metafoor geeft Goffman de essentie weer van het onderzoek doen naar fijngevoelige onderwerpen. De eerste complexe taak voor onderzoekers is toegang krijgen tot de *backstage* van jongeren voordat er gespeculeerd kan worden over *de waarheid* aangaande negatief sociaal kapitaal.

Literatuur

- Abbey, A., Abramis, D.J. & Caplan, R.D. (1985). Effects of Different Sources of Social Support and Social Conflict on Emotional Well-Being. *Basic and Applied Social Psychology*, 6, 2, 111-129.
- Allen, P. & Bennett, K. (2012). *SPSS Statistics: A Practical Guide Version 20.0*. Melbourne: Cengage Learning.
- Baay, P.E. (2015). *How Graduates Make the School-To-Work Transition: A Person-in-Context Approach (Proefschrift)*. Utrecht: Universiteit Utrecht.
- Blanchard, A. & Horan, T. (1998). Virtual Communities and Social Capital. *Social Science Computer Review*, 16, 293-307.
- Bourdieu, P. (1986). *The Forms of Capital*. In Collins, R. & Makowsky, M. (2009). *The Discovery of Society*. USA: Mcgraw-Hill.
- Bonoli, G. (2005). The politics of the new social policies: providing coverage against new social risks in mature welfare states. *Policy & Politics*, 33, 3, 431-449.
- Bovens, M. (2006). De diplomademocratie. Over de spanning tussen meritocratie en democratie. Verkregen op 21 december, 2014, van http://www.uu.nl/faculty/leg/NL/organisatie/departementen/departementbestuursenorganisatiewetenschap/onderzoek/publicgovernance/Documents/De%20diplomademocratie_Over%20de%20spanning%20tussen%20meritocratie%20en%20democratie_BovensNL.pdf.
- Bowen, N.K. & Bowen, G.L. (1999). Effects of Crime and Violence in Neighborhoods and Schools on the School Behavior and Performance of Adolescents. *Journal of Adolescent Research*, 14, 3, 319-342.
- CBS. (2010). *Verkenning niet-westerse derde generatie*. Den Haag/ Heerlen: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- CBS. (2015a). Arbeidsdeelname. Kerncijfers. Verkregen op 7 maart, 2015, van <http://statline.cbs.nl/Statweb/publication/?DM=SLNL&PA=71738NED&D1=22,24-26&D2=a&D3=1-5&D4=0-1,5-6&D5=41,46,51,I&HDR=T,G3,G1&STB=G2,G4&P=T&VW=T>.
- CBS. (2015b). MBO; deelnemers, opleidingsrichting en detail en sector, leerweg, niveau. Verkregen op 7 juni, 2015, van <http://statline.cbs.nl/Statweb/selection/?VW=T&DM=SLNL&PA=71798ned&D1=0&D2=a&D3=0%2c3&D4=0-14&D5=0&D6=0&D7=2024&HDR=G5%2cG4%2cG1%2cG6%2cT&STB=G2%2cG3>
- Coleman, J.S. (1988). Social Capital in the Creation of Human Capital. *American Journal of Sociology*, 94, 95-120.

- Coyne, J.C. & Downey, G. (1991). Social factors and psychopathology: Stress, Social Support, and Coping Processes. *Annual Review of Psychology*, 42, 401-425.
- De Beer, P.T. (2010). Twee meritocratische misverstanden. *Zeggenschap*, 2, 11-12.
- De Beer, P.T. (2014). *Meritocratie: op weg naar een nieuwe klassensamenleving?* Amsterdam: AIAS.
- De Lange, M., Gesthuizen, M. & Wolbers, M.H.J. (2013). De arbeidsmarktintegratie van jongeren in Europa verklaard. *Tijdschrift voor Arbeidsmarktproblemen*, 29, 2, 146-173.
- De Vries, R., Wolbers, M.H.J. & Van der Velden, R. (2004). *De arbeidsmarktpositie van schoolverlaters en werkenden zonder startkwalificatie*. Den Haag: Raad voor Werk en Inkomen.
- Duffy, M.K., Ganster, D.C. & Pagon, M. (2002). Social Undermining in the workplace. *The Academy of Management Journal*, 45, 2, 331-351.
- Durlauf, S.N. (2002). Bowling Alone: a review essay. *Journal of Economic Behaviour & Organization*, 47, 259-273.
- Engbersen, G.B.M. (2003). De armoede van sociaal kapitaal. *Economisch Statistische Berichten*, 88, D12.
- Ferlander, S. (2007). The Importance of Different Forms of Social Capital for Health. *Acta Sociologica*, 50, 2, 115-128.
- Field, A. (2013). *Discovering Statistics Using IBM SPSS Statistics. 4th Edition*. Los Angeles, London, New Delhi, Singapore & Washington DC: Sage Publications.
- Flap, H. & Volker, B. (2004). *Creation and Returns of Social Capital. A new research program*. London and New York: Routledge.
- Gargiulo, M. & Benassi, M. (1999). *The Dark Side of Social Capital*. In: Leenders, R. Th. A.J. & Gabbay, S.M. (red.). *Corporate Social Capital and Liability*. Dordrecht, NL: Kluwer Academic Publisher Group, pp. 298-322.
- Gesthuizen, M. (2008). Trends in de arbeidsmarktpositie van laagopgeleiden. *Tijdschrift voor Arbeidsmarktproblemen*, 24, 1, 36-50.
- Gottfredson, L. (2003). The Challenge and Promise of Cognitive Career Assessment. *Journal of Career Assessment*, 11, 115-135.
- Granovetter, M. (1973). The Strength of Weak Ties. *American Journal of Sociology*, 78, 6, 1360 - 1380.
- Guenette, F. & Marshall, A. (2009). Time Line Drawings: Enhancing Participant Voice in Narrative Interviews on Sensitive Topics. *International Journal of Qualitative Methods*, 8, 1, 85-92.
- Hemerijck, A. (2005). De 'andere' verzorgingsstaat: Naar een sociale investeringsagenda. In: De Beer, P., Bussemaker, J. & Kalma, P. (red.). *Keuzen in de sociale zekerheid*. Amsterdam: Wiardi Beckman Stichting.

- Heyma, A., Hop, J.P. & Smid, T. (2010). *Langdurig verblijf in de flexibele schil van de arbeidsmarkt*. Amsterdam: SEO Economisch Onderzoek.
- Holland, J., Reynolds, T. & Weller, S. (2007). Transitions, Networks and Communities: The Significance of Social Capital in the Lives of Children and Young People. *Journal of Youth Studies*, 10, 1, 97-116.
- House, J.S. (1981). *Work Stress and Social Support*. Reading: Addison-Wesley.
- Kloosterman, R. (2015). *Familie is de belangrijkste bron voor hulp en steun*. Den Haag: Centraal Bureau Statistiek.
- Labianca, G. & Brass, D.J. (2006). EXPLORING THE SOCIAL LEDGER: NEGATIVE RELATIONSHIPS AND NEGATIVE ASYMMETRY IN SOCIAL NETWORKS IN ORGANIZATIONS. *Academy of Management Review*, 31, 3, 596-614.
- Li, Y., Savage, M. & Warde, A. (2008). Social Mobility and Social Capital in Contemporary Britain. *The British Journal of Sociology*, 59, 3, 391-411.
- Lin, N. & Dumin, M. (1986). Access to Occupations Through Social Ties. *Social Networks*, 8, 365-385.
- Lin, N. (2000). Inequality in Social Capital. *Contemporary Sociology*, 29, 785-795.
- Lin, N. (2008). A Network Theory of Social Capital. In D. Castiglione, J. van Deth, & G. Wolleb (Eds.), *The handbook on social capital* (pp. 35 - 78). Oxford University Press.
- Loury, G.C. (1977). A Dynamic Theory of Racial Income Differences. In: *Women, Minorities, and Employment Discrimination*. (eds). P.A. Wallace, A.M. La Mond, pp. 153-186. Lexington, MA: Heath.
- Marx, K. (1867). Capital: A New Ambridgement, in Lin, N. (2000). Inequaity in Social Capital. *Contemporary Sociology*, 29, 785-795.
- MBO Raad. (2015). Succes. Verkregen op 14 juni, 2015, van <http://www.mboraad.nl/?page/1643372/Succes.aspx>
- Miller, K.E. (2004). Beyond the Frontstage: Trust, Access, and the Relational Context in Research With Refugee Communities. *American Journal of Community Psychology*, 33, 217-227.
- Morel, N., Palier, B. & Palme, J. (2012). *Towards a Sociale Investment Welfare State?* Bristol: Policy Press.
- Muffels, R. (2014). Flexicurity in tijden van crisis in Nederland en Europa: een vergelijkende analyse van sociale modellen. *Mens en Maatschappij*, 89, 4, 371-394.
- Nationaal Kompas. (2015). Indeling opleidingsniveau. Verkregen op 9 maart, 2015, van <http://www.nationaalkompas.nl/bevolking/scholing-en-opleiding/indeling-opleidingsniveau/>.
- OCW. (2013). *Kerncijfers 2008 - 2012*. Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.

- Plochg, T. & Van Zwieten, M. (2007). Kwalitatief Onderzoek, in T. Plochg, R.E. Juttman, N.S. Klazinga, J.P. Mackenbach (red.). *Nederlands Handboek Gezondheidszorgonderzoek*. Houten: Bohn Stafleu Van Loghum, pp. 77-93.
- Portes, A. & Landolt, P. (1996). The downside of social capital. *American Prospect*, 26, 18-21.
- Portes, A. (1998). Social capital: Its origins and applications in modern sociology. *Annual Review Sociology*, 24, 1-24.
- Riessman, C. K. (2000). *Analysis of Personal Narratives*. In: Gubrium, J.F. & Holstein, J.A. (2001). *Handbook of Interviewing*. Londen: Sage Publications.
- Rijksoverheid. (2015a). Invoering WMO. Verkregen op 3 januari, 2015, van <http://www.invoeringwmo.nl/onderwerpen/bakens-welzijn-nieuwe-stijl>.
- Rijksoverheid. (2015b). Subsidies Europees Sociaal Fonds. Verkregen op 11 maart, 2015, van http://www.agentschapszw.nl/subsidies/esf_j1.
- Rook, K.S. (1984). The Negative Side of Social Interaction: Imputation Psychological Well-Being. *Journal of Personality Social Psychology*, 46, 5, 1097-1108.
- Rossi, P.H., Lipsey, M.W. & Freeman, H.E. (2004). *Evaluation. A Systematic Approach*. United States: Sage Publication.
- Rotter, J. B. (1966). Generalized expectancies for internal versus external control of reinforcement. *Psychological Monographs*, 80, 1-28.
- RMO. (2010). *Naar een open samenleving? Recente ontwikkelingen in sociale stijging en daling in Nederland*. Den Haag: Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling.
- SCP. (2011). *De sociale staat van Nederland*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- SCP. (2014). *Gescheiden werelden? Een verkenning van het sociaal-culturele tegenstellingen in Nederland*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Taylor-Gooby, P.F. (2004.) *New Social Risks and Welfare States: New Paradigm and New Politics?* In: Taylor-Gooby, P. F. (ed.). *New Risks, New Welfare*. Oxford University Press: Oxford, pp. 209 - 248.
- Tijmstra, J. & Boeije, H.R. (2011). *Wetenschapsfilosofie in de context van de sociale wetenschappen*. Den Haag: Boom Lemma.
- Van Deth, J. W. (2003). Measuring social capital: Orthodoxies and continuing controversies. *International Journal of Social Research Methodology*, 6, 1, 79-92.
- Van Esch, W., Petit, R., Neuvel, J. & Karsten, S. (2011). *Sociaal kapitaal in het MBO. Slagboom of hefboom?* 's-Hertogenbosch: Expertisecentrum Beroepsonderwijs.
- Van der Gaag, M. P. J. & Snijders, T.A.B. (2004). Proposals for the measurement of individual social capital. In H. D. Flap & B. Volker (Eds.), *Creation and Returns of Social Capital*. London: Routledge, pp. 199-217.

- Van der Gaag, M. & Webber, M. (2008). *Measurement of Individual Social Capital. Questions, Instruments, and Measures*. In: Kawachi, I., Subramanian, S.V. & Kim, D. (red.). *Social Capital and Health*. New York: Springer, pp. 29-50.
- VanderZee, K.I., Buunk, B.P. & Sanderman, R. (1997). Social Support, Locus of Control and Psychological Well-Being. *Journal of Applied Social Psychology, 27*, 20, 1842-1859.
- Verhaeghe, P. (2011). *Different Network, different Resources? The Ethnic inequalities in the access to social capital in Belgium (Proefschrift)*. Gent: Universiteit Gent.
- Van Tubergen, F. & Volker, B. (2014). Inequality in Access to Social Capital in the Netherlands. *Sociology, 2014*, 1-18.
- Vieno, A., Santinello, M., Pastore, M. & Perkins, D.D. (2007). Social support, sense of community in school, and self-efficacy as resources during early adolescence: an integrative model. *American Journal of Community Psychology, 39*, 177-190.
- Vinokur, A.D. Price, R.H. & Caplan, R.D. (1996). Hard Times and Hurtful Partners: How Financial Strain Affects Depression and Relationship Satisfaction of Unemployed Persons and Their Spouses. *Journal of Personality and Social Psychology, 71*, 1, 166-179.
- Vinokur, A.D. & Van Ryn, M. (1993). Social Support and Undermining in Close Relationships: Their Independent Effect on the Mental Health of Unemployed Persons. *Journal of Personality and Social Psychology, 65*, 2, 350-359.
- Volker, B. & Flap, H. (2008). *Reproduction of Inequality in the Netherlands through the Creation of and Returns to Social Capital?* Paper to be presented at the International Social Capital Conference Taipei (draft).
- Wilthagen, T., Peijen, R., Dekker, R. & Bekker, S. (2014). *Het perspectief van jongeren op de Nederlandse arbeidsmarkt*. Tilburg: Tilburg University.
- Wolbers, M.H.J. (2007). Patterns of Labour Market Entry. A Comparative Perspective on School-to-Work Transitions in 11 European Countries. *Acta Sociologica, 50*, 3, 189-210.
- Woolcock, M. (2001). The Place of Social Capital in Understanding Social and Economic Outcomes. *Canadian Journal of Policy Research, 2*, 12-22.
- Young, M. (1958). *The rise of the meritocracy*. New Jersey, USA: Transactional publishers.

Bijlage A: Topiclijst

Topiclijst pilot-interviews

Inleiding

Ontvangst

"Social talk" - om de respondent op zijn of haar gemak te stellen en een goede sfeer te creëren - en te bedanken voor zijn of haar medewerking.

Voorstellen

Ik ben Joost de Haan en ben nu aan het afstuderen aan de Universiteit Utrecht. Hiervoor doe ik onderzoek naar jongeren in het MBO. Centraal in het onderzoek staat hoe jij en de mensen om je heen (familie, vrienden en kennissen) jou school- en stageperiode ervaren.

Dit interview duurt ongeveer 30 minuten en is volledig anoniem. Je hoeft je dus geen zorgen te maken dat dingen die je zegt door anderen kunnen worden gelezen. De informatie wordt alleen voor mijn onderzoek gebruikt en je zult je naam, of antwoorden die te herleiden zijn naar jou, nergens terugvinden. Ik begin met een aantal algemene vragen waarna we het over de schoolervaringen van jou en de mensen om je heen gaan hebben.

Voor mij is het belangrijk dat ik het interview nog een keer rustig terug kan luisteren. Dan kan ik de informatie beter beschrijven voor mijn onderzoek en me nu goed op het interview focussen.

- Zou je het erg vinden als ik het interview opneem?
- Zou je het erg vinden als ik aantekeningen maak?

Uiteraard ben ik de enige die de opname te horen krijgt. Als je het graag zou willen, kan ik mijn aantekeningen na het interview aan je laten zien of later de uitgewerkte aantekeningen opsturen.

Algemene vragen

1. Hoe oud ben je?
2. Welke opleiding volg je momenteel?
3. Welk jaar van je opleiding zit je nu?
4. Volg je de BOL of BBL studierichting?
5. Heb je al stage gelopen?
Zo ja, waar en hoelang heb je stage gelopen?
6. Wat vindt je van je opleiding?
7. Wil je hierna nog een opleiding gaan doen?

Inhoudelijke vragen

Voor dit interview wordt gebruik gemaakt van de 'Time Line Drawing' methode binnen een narratief format. Dit is een kwalitatieve interviewmethode welke handvatten biedt om ook de negatieve (en positieve) ervaringen van een respondent bespreekbaar te maken (Guenette & Marshall, 2009). In het narratieve format staan de actor en zijn of haar (school)ervaringen centraal.

De respondent wordt gevraagd om in dit geval een lijn op papier te tekenen welke de 'ups' en 'downs' van het begin van de schoolperiode tot het heden weergeven. Vervolgens gaan de interviewer en de respondent de pieken en dalen van de lijn bespreken (Guenette & Marshall, 2009). Het doel is om een open dialoog te creëren waarbij de respondent zich gemakkelijk voelt om te reflecteren op gebeurtenissen in het verleden.

Vragen over de 'Time Line'

"Rechte" Time Line

Bij een "rechte" Time Line zonder pieken of dalen wordt er direct gevraagd naar eventuele positieve of negatieve ervaringen. Volgende vragen zijn dan ook relevant.

Wanneer de leerling ook geen positieve of negatieve ervaringen direct kan benoemen, wordt er gevraagd naar negatieve of positieve ervaringen in het leven buiten school. Volgende vragen zijn dan ook relevant.

Time Line "met pieken en dalen"

Positieve ervaringen

- Kun je beschrijven waarom dit succesmomenten waren in je schoolloopbaan?

Sturende vragen (als deze nodig zijn):

- Kun je aangeven in hoeverre het aan jezelf lag dat je dit presteerde?
- En welke rol speelde je omgeving in je prestatie?
- Wie waren belangrijke personen in je nabije omgeving tijdens deze moment?
- Hoe hebben deze personen je geholpen/ ondersteund?
(Denk aan verschillende vormen van sociale support!)
- Hoe hebben mensen die je minder goed kent (kennissen) jou ooit geholpen?
- Hoe denk je dat deze personen je in de toekomst verder kunnen helpen?
- Hoe hadden familie, vrienden of kennissen op één of andere manier meer voor je kunnen betekenen?

Negatieve ervaringen

- Kun je beschrijven waarom dit negatieve momenten waren in je schoolloopbaan?

Sturende vragen (als deze nodig zijn):

- Kun je aangeven in hoeverre het aan jezelf lag dat het toen even niet lukte/ verkeerd ging?
- Wie waren belangrijke personen in je nabije omgeving die je hielpen tijdens dit moment?
- Hoe hadden familie, vrienden of kennissen je nog beter kunnen helpen tijdens dit moment?
- Waren er ook personen waar je meer van had verwacht?
Zo ja, wat had je van hen verwacht?
- Waren er personen in je omgeving waardoor het toen niet goed ging?

Zo ja, wat hebben zij gedaan waardoor het niet goed ging?

Zo nee, zijn er personen in je omgeving die wel eens een slechte/ negatieve invloed op jou hebben?

- Op welke manier hadden deze personen een slechte/ negatieve invloed op jou?

- Wat zijn in het algemeen acties waardoor je omgeving ervoor zorgde dat het moeilijker was voor jou om doelen te behalen? (*Denk aan school, maar ook aan andere doelen zoals meer sporten, minder gamen of tv kijken, aardiger zijn tegenover je omgeving*)

-> *Denk aan verschillende vormen van sociale ondermijning*

- In hoeverre hebben familie, vrienden of kennissen een slechte invloed op jou?

Aanvullende (explorerende) topics

(Intrinsieke) Motivatie

- In hoeverre ben je zelf gemotiveerd genoeg om school af te maken?
- Wat doen je ouders om jou te motiveren voor school?
- Wat vinden je vrienden van school?
- Wat vinden je vrienden van jou opleiding?
- Wat voor een invloed heeft de mening van jou vrienden over je opleiding op jou?

Locus of control

Vragen op basis van items uit de Locus of Control Scale van Spector (1988).

- In hoeverre denk jij dat het belangrijker is wie je kent, dan wat je weet?
- Wat denkt je omgeving dat belangrijk is om veel geld te verdienen?
- Denk jij dat je door hard te werken eerder op een goede baan terecht komt dan door mensen die je kent?
-> Waarom?
- Hoe denkt je omgeving over je opleiding en het profijt dat je hier straks van hebt als je een baan zoekt?

Self-efficacy

Positieve zelfperceptie (Vieno et al., 2007) -> Opgenomen vanwege de relatie met locus of control (Gist, 1987; Chambliss & Murray, 1979).

Vragen op basis van items uit de Occupational Self-Efficacy vragenlijst van Schyns & Von Collani (2002).

- In hoeverre denk jij op alle problemen die zich op school voordoen een oplossing te weten?
- Hoe denken je vrienden over problemen die zich op school voordoen en het oplossen daarvan?
- Hoe reageer jij als schoolopdrachten problemen veroorzaken?
- Hoe reageren je vrienden als schoolopdrachten problemen veroorzaken?
- In hoeverre heb jij het gevoel dat jij je altijd wel redt, wat er ook gebeurt?
- Wat doe jij om ervoor te zorgen dat je door jezelf opgestelde doelen behaalt?

Bijlage B: Analyse van de pilot-interviews

De pilot-interviews bestaan uit twee gedeelten, waarbij voor beide delen geldt dat er een *life story* context is gecreëerd. Dit betekent dat er in de interviews werd gereflecteerd op het leven van de respondent door de context van een reflecterend verhaal te schetsen, in plaats van het traditionele vraag - antwoord interview (Riessman, 2000). Het eerste gedeelte wordt gekenmerkt door een geheel open karakter, waarbij de *Time Line Drawings* methode is gebruikt (Guenette & Marshall, 2009). Hierbij werd de respondent gevraagd door middel van een lijn hoogte- en dieptepunten weer te geven vanaf de start van de schoolperiode tot het heden. Vervolgens ging de interviewer in gesprek met de respondent om de redenen en oorzaken te achterhalen van deze hoogte- en dieptepunten. Een verdere beschrijving van deze methodologie is te vinden in hoofdstuk 4. Het tweede gedeelte betrof een kort semigestructureerd interview waarin onderwerpen werden besproken waarvan het vermoeden bestond dat deze een rol speelden in het sociale netwerk, maar nog niet op basis van de literatuur konden worden bevestigd. De topics die zijn besproken zijn terug te vinden in bijlage A.

Riessman (2000) geeft aan dat er verschillende methoden zijn voor het analyseren van verhalende interviews. In het kader van het explorerende karakter van de pilot-interviews, waarbij resultaten ook nog kwantitatief getoetst zullen worden, is ervoor gekozen om de interviews niet volledig te transcriberen. Wel is op basis van opnames van de interviews een samenvatting gemaakt per interview. De analyse vindt plaats op basis van deze samenvattingen.

3.1 Populatie

In dit onderzoek ligt de focus op lager opgeleiden en hoger opgeleiden in het middelbaar beroepsonderwijs. Om deze reden is getracht om van beide groepen verschillende leerlingen te interviewen. Lager opgeleid is geoperationaliseerd als mbo niveau 2 en hoger opgeleid is geoperationaliseerd als mbo niveau 4 (zie hoofdstuk 4). De respondenten zijn verworven uit het sociale netwerk van de onderzoeker. Via vrienden en kennissen zijn de leerlingen benaderd of zij mee wilden werken aan het onderzoek. Op twee leerlingen na heeft iedereen die benaderd is toegezegd en meegewerkt aan het interview. Voor een overzicht van de respondenten zie onderstaande tabel. In deze tabel staan achtergrondkenmerken zoals leeftijd, geslacht en etniciteit vermeld. Ook de kenmerken met betrekking tot sector, opleidingsniveau en leerjaar worden beschreven. Het doel was een zo gevarieerd mogelijke samenstelling. Qua sector is dit niet helemaal gelukt, aangezien de sector economie disproportioneel vertegenwoordigd is. De mening over de opleiding is gevraagd om zo met een enkele vraag gedeeltelijk inzicht te krijgen in de motivatie en prestaties van de leerling.

Aangezien de schoolperiode op een open wijze besproken wordt zou dit het gesprek kunnen beïnvloeden. De interviews duurden gemiddeld ongeveer 30 minuten per respondent.

Tabel 11: Respondenten pilot-interviews

Respondent	Leeftijd	Geslacht/ ethniciteit	Sector	Niveau	Leerjaar	Mening opleiding
1	22	Man Nederlands	Techniek	2	2	Leuk/ leerzaam
2	21	Vrouw Nederlands	Economie	2	1	Leuk/ makkelijk
3	17	Vrouw Nederlands	Economie	2	2	Leuk/ moeilijk
4	22	Man Nederlands	Economie	4	2	Theoretisch een goede toevoeging op niveau 3
5	22	Man Marokkaans	Economie	4	1	Prima, maar wel moeilijk
6	19	Man Nederlands	Economie	2	2	Goede opleiding
7	17	Man Turks	Techniek	4	1	Leuk/ leerzaam

3.1 Deel I: *Time Line Drawings* methode

In dit onderdeel van het pilot-interview stond de lijn met hoogte- en dieptepunten tijdens de schoolperiode centraal. De visuele lijn kan voor de respondent als structuur dienen en het gemakkelijker maken om over gevoelige onderwerpen te praten (Guenette & Marshall, 2009). Hierbij is het belangrijk dat de interviewer empathie toont in het gesprek zodat de respondent zich op zijn of haar gemak voelt (Guenette & Marshall, 2009). Om deze sfeer te creëren is er gestart met praten over de positieve ervaringen tijdens de schoolperiode van de respondent. Door sturende vragen werd de nadruk door de interviewer gelegd op de (positieve) rol van de sociale omgeving van de respondent. Hierna werd door de interviewer gewezen op de dalende pieken en gevraagd deze periode in de schoolperiode van de respondent te beschrijven. Tijdens de beschrijving van de respondent werd er bij relevante gebeurtenissen gevraagd naar de rol van de sociale omgeving en wat de verwachtingen van de respondent op dat moment waren. Gezien de gevoelige informatie was het zaak de respondent zelf te laten beginnen met praten over de negatieve invloed van de sociale omgeving (Riessman, 2000).

3.1.1 Analyse *Time Line Drawings*

De data verkregen door middel van de *Time Line Drawings* is gestructureerd geanalyseerd door op basis van de samenvattingen per onderdeel te beschrijven wat er in de interviews naar voren komt. Een deel van de datareductie heeft al plaatsgevonden tijdens het schrijven van de samenvattingen.

Dit is gebeurd aan de hand van opnames van de interviews, waarbij de interviewer de relevante data in de samenvatting verwerkte.

3.1.2 Positieve ervaringen

De data uit de interviews sluit nauw aan op de operationalisering van sociale steun in netwerken door Ferlander (2007) en House (1981). Om deze reden is ervoor gekozen eerst de data te analyseren aan de hand van deze vier constructen: instrumentele steun, emotionele steun, informationele steun en positieve referenties (Ferlander, 2007; House, 1981).

Bijna alle respondenten wijten het aan een goede motivatie en succes dat het in deze periode goed ging op school. De sociale omgeving heeft vooral ondersteuning verleend door het geven van instrumentele en emotionele hulp. Instrumentele hulp komt voor in directe praktische hulp (Respondent 1), als wel het scheppen van de juiste voorwaarden om te kunnen presteren voor school (Respondent 6).

"Mijn vriendin heeft me geholpen om samen met mij mijn tas in te pakken" (Respondent 1).

"Zij verplichte mij iedere dag een uur eerder op mijn werk te komen om schoolopdrachten af te maken" (Respondent 6).

Emotionele hulp kenmerkt zich door het stimuleren van de motivatie van de respondent door bijvoorbeeld familie of (goede) vrienden. Bij respondent 7 gebeurde dit bijvoorbeeld door motiverende gesprekken van de ouders. De ouders van respondent 3 voorzagen in emotionele steun door de respondent te wijzen op de negatieve gevolgen wanneer ze het niet zag zitten.

"Mijn vriendin steunde me door me te pushen en door wat ze zelf deed met afstuderen enzo" (Respondent 5).

"Mijn vriend heeft onze dochter opgevangen en mij natuurlijk gemotiveerd om naar school te gaan" (Respondent 2).

Niet alle respondenten ervaren in dezelfde mate informationele steun binnen het sociale netwerk met betrekking tot school. Een aantal respondenten had meer informatie verwacht van bijvoorbeeld vrienden of klasgenoten (Respondent 1, 2, 5). Anderen kregen juist wel handige informatie van collega's, stagebegeleiders of naaste familie (Respondent 3, 4, 6).

"als ik informatie nodig heb dan vraag ik wat mijn ouders vinden of wat zij aanraden"
(Respondent 3).

Niet alle respondenten denken direct aan referenties wanneer het in het gesprek over steun gaat vanuit de sociale omgeving. Uiteindelijk, soms door sturende vragen van de interviewer, verwachten de meeste respondenten wel positieve referenties vanuit de sociale omgeving. Logischerwijs vooral voornamelijk van stagebegeleiders en andere leidinggevenden op het werk. Alhoewel dit zeker onderdeel uitmaakt van de operationalisering van Ferlander (2007), gaat het hiernaast ook om positieve beoordelingen van andere naasten uit de sociale omgeving. In de gesprekken met de respondenten komt dit niet naar voren.

"Qua connecties van mijn chef, als ik het gewoon goed doe kan hij me ook weer doorverbinden met andere personen of bedrijven" (Respondent 4).

De 'positieve' Time Line Drawings hebben geen nieuwe constructen opgeleverd met betrekking tot sociale steun vanuit de sociale omgeving. Wel worden de constructen in de operationalisering van Ferlander (2007) en House (1981), weliswaar gedeeltelijk, bevestigd.

3.1.3 Negatieve ervaringen

Eén van de voornaamste redenen dat er is gekozen voor het open karakter van de Time Line Drawings, is omdat er nog weinig bekend was over de (cognitief) negatieve invloed van het sociale netwerk. Op basis van de theorie kan verondersteld worden dat sociale ondermijning hier een rol in speelt (Vinokur & Van Ryn, 1993; Duffy, Gangster & Pagon, 2002). Ondanks dat in de interviews niet direct gevraagd is naar de constructen binnen dit concept, wordt in de analyse wel gekeken in hoeverre de data hierop aansluit. De structuur in deze analyse is dus gebaseerd op de constructen: instrumentele belemmering, negatieve emotionele beïnvloeding, valse of onjuiste informatie en negatief gedrag. Hiernaast is er in de open opzet van het interview ruimte voor nieuwe concepten van negatieve sociale invloed.

Uit de interviews blijkt dat de respondenten tijdens negatieve periodes niet vaak aangeven dat ze instrumenteel belemmerd werden door het sociale netwerk. Als dit ter sprake kwam, richtte dit zich voornamelijk op het niet krijgen van tijd door de werkgever/ stagebegeleider voor het maken van stageopdrachten (Respondent 3), of het niet krijgen van hulp bij het maken van schoolopdrachten (Respondent 4). Hierbij valt het op dat het niet de personen zijn die het dichtst bij de respondent

staan die hierin tekortschieten. Vooral stagebegeleiders, werkgevers en collega's worden genoemd door de respondenten. Dit lijkt niet overeen te komen met de beschrijving van negatief sociaal kapitaal van Portes (1998), waarin hij stelt dat vooral het meest nabije netwerk zorgt voor een negatieve invloed. Alleen respondent 1 lijkt in te gaan op instrumentele belemmeringen in het sociale netwerk van zijn vrienden, al gaat het hier om zijn subjectieve oordeel over een andere dan zijn eigen situatie. Hierdoor kan er niet teveel waarde aan gehangen worden.

"Van sommige jongens had ik het gevoel of ze het helemaal alleen moesten doen, terwijl ze wel de leeftijd hadden dat ze hun ouders nodig hadden" (Respondent 1).

Negatieve emotionele beïnvloeding wordt door een aantal respondenten ervaren. Deze vorm van sociale ondermijning richt zich op het naar beneden halen of zwart maken van de leerlingen door mensen in het sociale netwerk (Duffy, Gangster & Pagon, 2002). Respondent 2 heeft de houding van school en klasgenoten als vervelend ervaren nadat ze was bevallen van haar kind:

"...je wordt gelijk gezien als iemand die spijbelt, gewoon negatief" (Respondent 2).

Voor respondent 3 waren het vooral familieleden die haar prestaties of opleiding naar beneden haalden, al benadrukt ze dat ze zich er niet zoveel van aantrekt.

"ach, die opleiding lukt je toch niet" en "wat betekent jou school nou?!" (Respondent 3).

Respondent 5 ervoer vooral negatieve emotionele beïnvloeding van zijn studieloopbaanbegeleider:

"Hij kan heel neerbuigend doen over de instelling en de prestaties van de meesten in de klas" (Respondent 5).

Onder de respondenten werd niet vaak genoemd dat iemand uit het sociale netwerk geen of onjuiste informatie verschaftte, een ander aspect binnen sociale ondermijning (Vinokur & Van Ryn, 1993).

Respondent 3 was de enige die dit in enige vorm heeft ervaren op haar stageplek.

"Ik had meer uitleg verwacht en meer tijd die ze aan mijn schooltaken zouden besteden" (Respondent 3).

Het laatste aspect van sociale ondermijning wordt door Duffy, Gangster & Pagon (2002) en Vinokur & Van Ryn (1993) omschreven als *negatief gedrag*. Het gaat hier om boos, overmatig bekritiserend gedrag gericht op de leerling vanuit de sociale omgeving. Dit is niet naar voren gekomen in de interviews. Het zou kunnen dat er geen sprake is van deze vorm van sociale ondermijning in het netwerk van deze zeven respondenten. Echter het is ook aannemelijk dat dit aspect gevoelig ligt bij jongvolwassenen en dat zij dit hierdoor niet delen met een vreemd iemand in een persoonlijk gesprek, ondanks de ongedwongen narratieve sfeer van het interview.

Zoals hierboven beschreven, sloten de resultaten van de interviews over het algemeen aan op de aspecten binnen sociale ondermijning. Wat verder opviel in de interviews was de negatieve invloed van vrienden. Alhoewel misschien onbedoeld, meerdere respondenten gaven aan dat de overredingskracht van vrienden, al dan niet in combinatie met drugs of alcohol, vaak een reden was waarom zij of vrienden in hun omgeving minder functioneerden op school (Respondent 1, 4, 5, 6).

"Een bepaald groepje die in de pauze dan lekker gingen blowen of dat soort dingetjes"
(Respondent 4).

"Er zaten wel een paar gasten tussen die aan de drugs zaten enzo" (Respondent 5)
en daaropvolgend:

"Vrienden beïnvloeden elkaar hier ook sowieso slecht in" (Respondent 5).

"Ja, vrienden hadden toen wel een slechte invloed op mij. Ik wilde er wel bijhoren en niet in men eentje achterblijven in (plaatsnaam)" (Respondent 6).

Deze vorm van negatieve beïnvloeding vanuit het sociale netwerk kan niet onder sociale ondermijning geschaald worden. De leerling kiest er immers zelf voor om mee te gaan in dit gedrag en het niet om een negatieve intentie gaat (Duffy, Gangster & Pagon, 2002). Wel zou dit onder negatief sociaal kapitaal geschaald kunnen worden. Het gaat namelijk wel om beïnvloeding vanuit de sociale omgeving wat uiteindelijk een (waarschijnlijk) negatief resultaat oplevert voor het individu.

3.2 Conclusie

Uit de resultaten van de *Time Line Drawings* methode is gebleken dat er zeker elementen van zowel sociale steun als sociale ondermijning aanwezig zijn in het sociale netwerk van mbo leerlingen. Niet de aanwezigheid van ieder aspect wordt bevestigd, maar er zijn voldoende aanwijzingen om de aanwezigheid van sociale steun en sociale ondermijning te toetsen onder een grotere groep mbo

leerlingen. Ook blijkt uit de interviews dat sociale steun zoals verwacht wordt geassocieerd met positieve perioden uit de schoolloopbaan. Belangrijker is dat sociale ondermijning wordt geassocieerd met negatieve perioden. Dit kan wijzen op negatieve bronnen van sociaal kapitaal. Aan de hand van deze pilot-interviews kunnen natuurlijk geen harde conclusies verbonden worden, zoals de aanwezigheid van negatief sociaal kapitaal. Wel verschaffen deze resultaten aanwijzingen die verder onderzocht dienen te worden.

3.2 Deel II: *Semi-gestructureerde methode*

In het tweede gedeelte van de interviews werd kort ingegaan op een drietal concepten waarbij het vermoeden rees dat deze een rol speelden in negatief sociaal kapitaal. Hiervoor waren echter wel pilot-interviews noodzakelijk, aangezien op basis van de literatuur niet de aanwezigheid noch een verband verondersteld kan worden met negatief sociaal kapitaal. De drie (sociaalpsychologische) concepten waarna gevraagd werd waren: de motivatie van de sociale omgeving, de externe *locus of control* (LOC) van de sociale omgeving en de mate van *self-efficacy* van de sociale omgeving. Per concept zal er een korte analyse plaatsvinden op basis van de samenvattingen van de interviews.

3.2.1 Motivatie van de sociale omgeving

Uit de literatuur blijkt dat de directe sociale omgeving een grote rol speelt in het leven van jongvolwassenen (Van Esch et al., 2011). Het lijkt aannemelijk dat wanneer de sociale omgeving, zoals familie en vrienden, van de leerling gemotiveerd is, hiermee de leerling positief beïnvloed. Tijdens het interview is om deze reden ook aandacht besteed aan de motivatie van de sociale omgeving en de invloed hiervan op de leerling.

Nagenoeg iedere leerling geeft aan goed gemotiveerd te zijn met betrekking tot school en stage (Respondent 1, 3, 4, 6, 7). Ook ervaren de respondenten over het algemeen een positieve benadering van familie en vrienden ten opzichte van school. Respondent 1 ervaart als enige geen positieve motivatie vanuit zijn familie, hij geeft echter wel aan dat hij oud genoeg is om zich hier niet door te laten beïnvloeden.

"Ik denk dat als ik jonger was geweest, dat dit wel had uitgemaakt voor mij" (Respondent 1).

In geen enkel interview waren er verder aanwijzingen dat de sociale omgeving negatief gemotiveerd was en de leerling hierdoor beïnvloedde.

3.2.3 Externe LOC van de sociale omgeving

Verschillende studies tonen aan dat persoonlijkheidskenmerken een rol spelen in het opbouwen en behouden van een sociaal netwerk (Baay, 2015; Van der Zee, Buunk & Sanderman, 1997). Eén van de persoonlijkheidskenmerken die een rol zou kunnen spelen binnen negatief sociaal kapitaal is *locus of control* (LOC). LOC stamt af van Rotter's *social learning theory*, welke veronderstelt dat het effect van beloning afhangt van de mate waarin een persoon een causale relatie afleidt tussen gedrag en beloning (Van der Zee, Buunk & Sanderman, 1997). Iemand met een interne LOC zal een slecht tentamenresultaat op zichzelf reflecteren, door bijvoorbeeld te stellen dat hij of zij niet goed genoeg heeft geleerd. Wanneer iemand een meer externe LOC heeft, zal een slecht tentamenresultaat niet aan hemzelf of haarzelf verweten worden, maar aan de omgeving of andere omstandigheden.

Aangezien jongvolwassenen beïnvloed worden door *peers* uit de sociale omgeving, zoals familie en vrienden (Van Esch et al., 2011) en een interne LOC lijkt te wijzen op meer sociale steun in het netwerk (Van der Zee, Buunk & Sanderman, 1997), zou het zo kunnen zijn dat juist een externe LOC van zogenoemde *peers* samen hangt met meer negatieve bronnen in het sociale netwerk. Het lastige aan dit concept is dat het om een psychologisch construct gaat wat normaal gesproken op het individu wordt toegespitst. In deze studie wordt onderzocht of leerlingen in de sociale omgeving familie of vrienden kennen die de leerling beïnvloeden met de eigenschappen van een externe LOC. Het lijkt immers aannemelijk dat wanneer invloedrijke personen in de sociale omgeving van de leerling falen niet aan zichzelf wijten, dit een negatieve invloed op de leerling kan hebben. In de literatuur is dit concept niet eerder op deze wijze gemeten waardoor er op basis van literatuur geen uitspraken gedaan kunnen worden. In de pilot-interviews is daarom aandacht aan besteed door te verschillende items uit de *Locus of control scale* van Spector (1988) zo te formuleren dat deze op de sociale omgeving van de leerling zijn gericht.

In de interviews geven verschillende respondenten (3, 4, 5, 6) aan dat vooral vrienden anderen de schuld geven wanneer er bijvoorbeeld een tentamen niet wordt behaald. Dit geldt niet voor iedereen. Respondent 7 is erg duidelijk en geeft aan dat zowel hijzelf als zijn vrienden het volledig aan zichzelf wijten als zij ergens op falen. Toch lijkt over het algemeen dat vooral vrienden van de respondenten een externe LOC hebben, waarbij zij de schuld bij anderen leggen als iets niet lukt. Voorbeelden in de interviews richten zich vooral op leraren als schuldige.

"Ze betrokken het vooral op de leraren, dat zij lessen niet goed uitvoerden. Maar het was bekend dat je het vooral zelf moest doen tijdens de opleiding.." (Respondent 4).

Verder geven de respondenten aan dat ouders vaker zeggen dat het ook belangrijk is wie je kent als je een baan wilt krijgen. Dit antwoord kwam op de vraag wat de sociale omgeving belangrijker acht: een opleiding of het kennen van invloedrijke personen. Ook hierbij zijn aanwijzingen van een externe LOC van het sociale netwerk. Deze resultaten tonen aan dat er sprake is van dit construct, al kan het natuurlijk ook met de puberale leeftijd van de vrienden van de respondenten te maken hebben. Toch kan het zeker interessant zijn dit concept op grotere schaal te onderzoeken.

3.2.4 De mate van self-efficacy van de sociale omgeving

Self-efficacy is de mate waarin iemand gelooft in zijn eigen kracht om doelen te behalen, ook wel positieve zelfperceptie genoemd (Vieno, Santinello, Pastore & Perkins, 2002). Dit concept is gerelateerd aan LOC, en wordt normaal ook gemeten met betrekking tot het individu (Judge et al., 2002). Om deze reden geldt dat ook dit concept niet eerder is onderzocht met betrekking tot de sociale omgeving. Toch lijkt het logischerwijs niet onwaarschijnlijk dat dit concept samenhangt met negatief sociaal kapitaal. Immers, als de sociale omgeving niet gelooft in zijn eigen kracht om doelen te behalen, zal de leerling waarschijnlijk wel op enige wijze hierdoor beïnvloed worden. Vieno et al. (2002) geven in hun studie aan dat jongvolwassenen in sterke mate beïnvloed worden door familie, vrienden en de omgeving op school. Volgens deze studie hangt de mate van succes waarmee leerlingen omgaan met uitdagingen voor een gedeelte af van self-efficacy. Geredeneerd dat jongvolwassenen sterk beïnvloed worden door *peers* (Van Esch et al., 2011; Vieno et al., 2002), zou het zo kunnen zijn dat de mate van self-efficacy onder zogenoemde *peers* een rol speelt in het succes waarmee de leerling omgaat met uitdagingen. Een lage self-efficacy in de sociale omgeving van de leerling zou dan een negatief effect kunnen hebben op de mate waarin de leerling met uitdagingen op school omgaat. In de interviews werden vragen uit de *Occupational Self-Efficacy* vragenlijst van Schyns & Von Collani (2002) gebruikt om hier op een toegankelijke wijze aandacht aan te besteden.

Tijdens de interviews bleek het lastig een eenduidig antwoord te krijgen op de vragen over self-efficacy van de omgeving. Vaak betrokken de respondenten de vragen direct op zichzelf (1, 3, 7). De andere respondenten gaven vaak antwoord zonder er even over na te denken. Hieruit bleek dat de sociale omgeving van de respondenten aangaf dat ze eerst zelf moesten proberen doelen te behalen om vervolgens anderen in te schakelen (2, 5, 6). Toch bleef dit concept enigszins vaag en was het moeilijk om onderscheid te maken binnen het interview met het concept van een externe LOC van de omgeving. Het blijkt lastig om dit concept te meten aan de hand van een interview binnen deze doelgroep.

3.3 Conclusie

De semigestructureerde vragen omvatten een klein deel van de pilot-interviews. Wel was het een mogelijkheid om concepten te testen waarin de literatuur (nog) niet in voldoet. Om deze reden zijn er vragen meegenomen over de concepten motivatie van de omgeving, LOC van de omgeving, self-efficacy van de omgeving.

Hieruit bleek dat de motivatie van de omgeving geen duidelijke rol speelde in negatief sociaal kapitaal. Wel ervoer één van de respondenten een duidelijke negatieve motivatie, wat gezien de kleine sample binnen de pilot-interviews een reden is om dit concept op grotere schaal te toetsen. In de sociale omgeving van de respondenten was wel duidelijk sprake van een externe LOC. Meer dan de helft van de respondenten gaf aan dat voornamelijk vrienden anderen de schuld gaven wanneer zij ergens mee faalden. Het is interessant om dit concept mee te nemen en te toetsen onder een grotere groep leerlingen. Op basis van deze gegevens kan dan geanalyseerd worden of het ook om een concept gaat binnen negatief sociaal kapitaal.

Tot slot zijn er vragen gesteld over de mate van self-efficacy in de sociale omgeving van de leerling. Dit concept bleek moeilijk vast te stellen. Dit komt mede door de samenhang met het concept LOC en dat vragen over deze concepten na elkaar werden gesteld. Het onderscheid was hierdoor moeilijk voor respondenten waardoor dezelfde antwoorden werden gegeven of hier maar kort op werd ingegaan. Hier speelde de rol van de interviewer een rol in, aangezien het voor de interviewer lastig was om vervolgens specifieke punten op een toegankelijke manier te omschrijven voor de respondenten.

Bijlage C: Flyer voor het werven van mbo klassen

Universiteit Utrecht

Sociaal kapitaal:

ecbo

expertisecentrum
beroepsonderwijs

Valkuil of opstap naar succes?

Het sociale netwerk van jongeren is belangrijk voor geluk, gezondheid en succes op de arbeidsmarkt. Maar sommige jongeren hebben geen groot en divers netwerk. Dit speelt een rol in de kwetsbare positie van deze groep jongeren. Ook mogelijke negatieve effecten van sociale netwerken (negatieve beïnvloeding) kunnen een rol spelen. Daarom doen Universiteit Utrecht en ecbo onderzoek naar het sociale netwerk van jongeren in het MBO.

Wat heeft de student aan het onderzoek?

Inzicht in het eigen netwerk: hoe groot en divers is het; waar liggen kansen, waar obstakels?

Wat heeft de docent eraan?

Meer inzicht in de studenten: Worden de leerlingen vooral positief of negatief beïnvloed? Ervaren jongeren steun of tegenwerking van ouders, familie en vrienden? Dit inzicht kan helpen bij het geven van de juiste (loopbaan)begeleiding.

Wat zoeken wij?

- 20 klassen met BOL-leerlingen (minimaal 2 per ROC)
- MBO-2 & MBO-4 uit verschillende sectoren (bij voorkeur laatstejaars leerlingen)
- Ongeveer 30 minuten om de vragenlijst in te vullen onder begeleiding van één van de onderzoekers
- Afnemen van vragenlijsten in de maand mei of begin juni

Wat bieden wij?

- Terugkoppeling over het sociale netwerk van de klas en op verzoek van individuele leerlingen
- Presentatie bij docententeam (als gewenst)

Doet uw klas mee?

Meld u aan of vraag naar meer informatie via:

dr. Pieter Baay
Pieter.Baay@ecbo.nl

Joost de Haan
Joost.deHaan@ecbo.nl

Alvast hartelijk dank!

Vragenlijst: Jongeren in het MBO

Ik ben Joost de Haan en studeer aan de Universiteit Utrecht. Voor mijn afstuderen doe ik onderzoek bij MBO'ers. Vooral naar het sociale netwerk van jongeren. Hiermee bedoel ik mensen in jouw omgeving zoals familie, vrienden en kennissen.

Doel van het onderzoek

Het doel van het onderzoek is om te kijken naar het sociale netwerk van jongeren in het MBO. Het sociale netwerk kan bijvoorbeeld belangrijk zijn bij het zoeken van een baan. Het doel is om te kijken naar positieve en negatieve effecten van het sociale netwerk.

Wat heb ik eraan?

Als je graag een overzicht wilt van je eigen sociale netwerk, kun je achterin de vragenlijst je e-mailadres invullen. Als ik de gegevens heb geanalyseerd stuur ik je een e-mail met een profiel van je eigen sociale netwerk.

Tijd

Het invullen van de vragenlijst kost ongeveer 30 minuten.

Anonimiteit

De antwoorden die je invult zijn volledig anoniem en vertrouwelijk. Dit betekent dat je antwoorden alleen voor dit onderzoek gebruikt zullen worden. Ook zal je in het onderzoek nooit antwoorden herkennen van jou of van je klasgenoten. We sturen je antwoorden ook niet naar docenten/ouders/vrienden/anderen.

Invullen van de vragenlijst

De vragenlijst begint met een aantal algemene vragen over je opleiding. Vervolgens vragen over je sociale netwerk dus je familie, vrienden en kennissen. Tot slot een aantal vragen over jezelf. Als iets niet helemaal duidelijk is, kun je natuurlijk altijd mij een vraag stellen. Heb je achteraf nog vragen, dan kun je deze sturen naar het onderstaande e-mailadres zodat ik deze kan beantwoorden.

Alvast bedankt voor het invullen van de vragenlijst!

Met vriendelijke groet,

Joost de Haan

Joost.deHaan@ecbo.nl

01

Hoe heet je opleiding?

02

Wat voor niveau is deze opleiding?

- Niveau 1
- Niveau 2
- Niveau 3
- Niveau 4

03

Is dit de BOL of BBL studierichting?

- BOL
- BBL

04

Wanneer ben je begonnen met deze opleiding?

- 2014
- 2013
- 2012
- 2011
- Eerder

05

Hoe waren je prestaties in je opleiding in de afgelopen 6 maanden?

- Heel goed
- Goed
- Voldoende
- Onvoldoende
- Heel slecht

06

Wanneer verwacht je met deze opleiding klaar te zijn?

- Deze zomer
- Over een half jaar
- Over één jaar
- Over twee jaar
- Later

7. Kun je aangeven welke mensen die je kent deze beroepen beoefenen? Door een kruisje in het hokje te zetten geef je aan dat bijvoorbeeld iemand in je familie kok is. Natuurlijk zijn er meerdere antwoorden mogelijk. Als je niemand kent met dat beroep kun je een kruisje zetten in het vakje 'niemand'.

Met een kennis bedoelen we iemand die je bij voor- en achternaam kent en waar je een praatje mee maakt als je hem of haar op straat tegenkomt.

Voorbeeld

	Familie	Vrienden	Kennissen	Niemand
Chauffeur of koerier of verhuizer	X		X	
Kok of ober of serveerder				X
Monteur		X		

	Familie	Vrienden	Kennissen	Niemand
Chauffeur of koerier of verhuizer				
Kok of ober of serveerder				
Monteur				
Makelaar of taxateur of adviseur hypotheek/ verzekeringen				
Teamleider of afdelingsmanager				
Tekenaar of grafisch ontwerper				
Conciërge of portier of huismeester				
Kopieermedewerker of postbode of magazijnmedewerker				
Schoonmaker of glazenwasser of vuilnisman				
Advocaat of rechter of notaris				

	Familie	Vrienden	Kennissen	Niemand
Arts of chirurg of psychiater				
Ingenieur of architect				
Muzikant of schrijver of kunstenaar				
Klusjesman/-vrouw of schilder of metselaar of loodgieter				
Receptionist of administratief medewerker of secretaresse				
Verkoper of cassière/ winkelmedewerker				
Bakker of slager of groenteboer				
Kapper of schoonheidsspecialist(e)				
Landbouwer of dierenverzorger of tuinman/ vrouw				
Onderzoeker of professor				

	Familie	Vrienden	Kennissen	Niemand
Leraar				
Manager of projectleider of directeur				
Jongerenwerker of gevangenismedewerker of politieagent				
Steward(ess) of reisleider				
Systeembeheerder of ICT/ helpdesk-medewerker				
Directie- managementassistent				
Journalist of redacteur				
Verpleegkundige of doktersassistent of tandartsassistent				

Kun je aangeven hoeveel mensen je kent binnen je familie, vrienden of kennissen die...

	Aantal
... werkloos zijn	
... geen opleiding hebben afgerond	
... een uitkering hebben terwijl ze eigenlijk wel kunnen werken	
... andere mensen oplichten om aan geld te komen	
... drugs dealen	
... af en toe stelen om aan (extra) geld te komen	
... zwaardere diefstal plegen	
... andere criminele activiteiten begaan	

De volgende vragen gaan over de ondersteuning die jij krijgt van familie, vrienden en kennissen. Graag je keuze in één van de vakjes aangeven met een kruisje.

8. Hoe vaak is er iemand in jouw omgeving (familie, vrienden of kennissen) die ...

	<i>Nooit</i>	<i>Bijna nooit</i>	<i>Soms</i>	<i>Vaak</i>	<i>Heel vaak</i>
.. je aanmoedigt met betrekking tot je school of stage?					
.. je handige informatie geeft voor je school of stage?					
.. iets over je school of stage zegt waardoor je zelfvertrouwen stijgt?					
.. naar je luistert wanneer je over school of stage wil praten?					

.. laat zien dat hij of zij om jou geeft?					
	Nooit	Bijna nooit	soms	Vaak	Heel vaak
.. laat zien dat hij of zij begrijpt hoe jij je voelt en denkt over school of stage?					
.. met je praat als je van slag bent over je school of stage?					
.. je helpt met school of stage te begrijpen?					
.. je goed helpt met het maken van taken voor school of stage?					
.. je het gevoel geeft dat je op haar of hem kunt rekenen?					

9. Hoe vaak is er iemand in jouw omgeving (familie, vrienden of kennissen) die ...

	Nooit	Bijna nooit	Soms	Vaak	Heel vaak
.. zegt dat jouw school of stage niks voorstelt?					
.. je school of stage moeilijker maakt?					
.. zich gedraagt tegenover jou waardoor het lijkt dat hij of zij jou niet mag?					
.. ervoor zorgt dat jij je niet gesteund voelt in je school of stage?					
.. jou op je zenuwen werkt door haar of zijn gedrag over jou school of stage?					
	Nooit	Bijna nooit	Soms	Vaak	Heel vaak
.. kritiek geeft op je gedrag op school of stage?					
.. je beledigt, ondanks dat ze dit niet zo bedoelen?					
.. ervoor zorgt dat je niet voldoende informatie kreeg over je school of stage?					
.. ervoor zorgt dat je de verkeerde informatie kreeg over je school of stage?					
.. ervoor zorgt dat jij geen vertrouwen hebt in jezelf?					

10. Hoe vaak zegt iemand in jouw omgeving...

	<i>Nooit</i>	<i>Bijna nooit</i>	<i>Soms</i>	<i>Vaak</i>	<i>Heel vaak</i>
.. dat je vooral geluk moet hebben in het leven?					
.. dat het geen zin heeft om je best te doen?					
.. dat je doelen niet kunt bereiken zonder hulp van anderen?					
.. dat het niet je eigen schuld is als er wat mis gaat?					
	<i>Nooit</i>	<i>Bijna nooit</i>	<i>Soms</i>	<i>Vaak</i>	<i>Heel vaak</i>
.. dat je beter kunt stoppen met school?					
.. dat het niets uitmaakt of je een diploma haalt?					
.. dat studeren niets voor jou is?					

En tot slot nog een paar vragen over jezelf

11 Wat is je geslacht?

Man

Vrouw

12 Hoe oud ben je?

jaar oud

13 Welke taal spreek je meestal thuis?

Altijd Nederlands

Meestal Nederlands, soms een andere taal

Even vaak Nederlands als een andere taal

Soms Nederlands, maar meestal een andere taal

Altijd een andere taal

14 In welk land ben je geboren?

15

In welk land zijn je ouders/ verzorgers geboren? Als je dit weet, vul dit hieronder in.

Geboorteland vader/ verzorger

Geboorteland moeder/ verzorgster

16

In welk land zijn je grootouders (opa en oma) geboren? Als je dit weet, vul dit hieronder in.

Geboorteland grootvader (vader van je moeder)

Geboorteland grootmoeder (moeder van je moeder)

17

In welk land zijn je grootouders (opa en oma) geboren? Als je dit weet, vul dit hieronder in.

Geboorteland grootvader (vader van je vader)

Geboorteland grootmoeder (moeder van je vader)

18

Wat is de hoogst afgeronde opleiding van je vader/ verzorger?

- Lagere school/ basisschool
- Lager (beroeps)onderwijs (VMBO, MBO niveau 1)
- Middelbaar Beroeps Onderwijs (MBO, niveau 2, 3 & 4)
- Hoger Beroeps Onderwijs (HBO)
- Wetenschappelijk Onderwijs (Universiteit)
- Opleiding in het buitenland
- Anders, namelijk
- Weet ik niet

19

Wat is de hoogst afgeronde opleiding van je moeder/ verzorgster?

- Lagere school/ basisschool
- Lager (beroeps)onderwijs (VMBO, MBO niveau 1)
- Middelbaar Beroeps Onderwijs (MBO, niveau 2, 3 & 4)
- Hoger Beroeps Onderwijs (HBO)
- Wetenschappelijk Onderwijs (Universiteit)
- Opleiding in het buitenland
- Anders, namelijk
- Weet ik niet

20

Wat doet je vader/ verzorger?

- Vaste baan
- Tijdelijke baan
- Eigen bedrijf
- Werkloos
- Anders/ weet ik niet

21

Wat doet je moeder/verzorgster?

- Vaste baan
 Tijdelijke baan
 Eigen bedrijf
 Werkloos
 Anders/ weet ik niet

22

Kruis aan hoe belangrijk je ouder(s)/ verzorger(s) het vinden dat je goed bent opgeleid.

- Niet belangrijk
 Beetje belangrijk
 Gemiddeld belangrijk
 Belangrijk
 Heel belangrijk

23

Hoeveel van je vrienden/ vriendinnen volgen geen opleiding en werken niet?

- (Bijna) niemand
 Ongeveer een kwart
 Ongeveer de helft
 Ongeveer een driekwart
 (Bijna) allemaal

24

Hoeveel van je vrienden/ vriendinnen zijn gemotiveerd om een opleiding te behalen?

- (Bijna) allemaal
 Ongeveer driekwart
 Ongeveer de helft
 Ongeveer een kwart
 (Bijna) niemand

25

Hoeveel van je vrienden/ vriendinnen vinden een opleiding belangrijk?

- (Bijna) allemaal
 Ongeveer driekwart
 Ongeveer de helft
 Ongeveer een kwart
 (Bijna) niemand

26

Als je de onderzoeksresultaten en een profiel van je netwerk wilt, vul dan hier je e-mailadres in:

Als je nog vragen of opmerkingen hebt over het onderzoek, mag je die hieronder opschrijven

Heel erg bedankt voor het invullen!!!

Bijlage E: Factoranalyse negatief sociaal kapitaal

Tabel 11: Factoranalyse structurele en cognitieve componenten van *negatief* sociaal kapitaal.

Items	Cognitieve component	Structurele component
<i>Omvang negatieve netwerk</i>		
...werkloos zijn?	,164	,323
...geen opleiding hebben afgerond?	,180	,420
...een uitkering hebben terwijl ze eigenlijk wel kunnen werken?	,153	,405
...andere mensen oplichten om aan geld te komen?	,308	,619
...drugs dealen?	,288	,709
...af en toe stelen om aan (extra) geld te komen?	,126	,657
...zwaardere diefstal plegen?	,138	,695
...andere criminele activiteiten begaan?	,184	,648
<i>Sociale ondermijning</i>		
...zegt dat jouw school of stage niks voorstelt?	,613	-,006
...je school of stage moeilijker maakt?	,628	-,056
...zich gedraagt tegenover jou waardoor het lijkt dat hij of zij jou niet mag?	,641	-,020
...ervoor zorgt dat jij je niet gesteund voelt in je school of stage?	,662	-,159
...jou op je zenuwen werkt door haar of zijn gedrag over jou school of stage?	,638	-,178
...kritiek geeft op je gedrag op school of stage?	,584	-,022
...je beledigt, ondanks dat ze dit niet zo bedoelen?	,708	-,001
...ervoor zorgt dat je niet voldoende informatie kreeg over je school of stage?	,661	-,178
...ervoor zorgt dat je de verkeerde informatie kreeg over je school of stage?	,610	-,163
...ervoor zorgt dat jij geen vertrouwen hebt in jezelf?	,580	-,315
<i>Externe LOC van de omgeving</i>		
...dat je vooral geluk moet hebben in het leven?	,129	-,027
...dat het geen zin heeft om je best te doen?	,624	-,098
...dat je doelen niet kunt bereiken zonder hulp van anderen?	,326	-,194
...dat het niet je eigen schuld is als er wat mis gaat?	,202	-,135
<i>Negatieve beïnvloeding</i>		
...dat je beter kunt stoppen met school?	,519	-,041
...dat het niets uitmaakt of je een diploma haalt?	,517	-,100
...dat studeren niets voor jou is?	,442	-,046
Eigenwaarde	5.6	3
Verklaarde variantie	22.5 %	11.9 %
Cronbach's alpha	.843	.731

